Wijsgerige Antropologie

Prof. Dr. P. Moyaert

12 februari

Praktisch

- Moeilijkheidsgraad van dit college = nihil; de enige moeilijkheid bestaat er in dat je het wel heel goed zal begrijpen, maar het toch moeilijk is dit weer te geven op het examen.
  - ⇨ Oplossingen: nota's maken + een slachtoffer zoeken om het 1x aan uit te leggen.
- We behandelen thema's van de mens (ruim of eng).
- Cursusteksten komen op Toledo + Freud als zelfstudie (eerste twee hfdstukken).

Hoofdstuk 1: De vraag "Wat is genot/lust/genieten?"

- **Ontologische vraag**: wat is genot? ➔ weet je uit ervaring, maar nu met concepten duiden.
- Gelieerd aan **morele vraag** nl. wat is de waarde van het genot? ➔ beoordeling, belang.
  - ⇨ Uitgesplitst als:
    - (1) Is genot het allerbelangrijkste in ons leven? Is genot het hoogste goed?
    - (2) Misschien is genot niet het allerhoogste in ons leven, maar heeft het toch enige waarde; is het iets goed?
- Hieromtrent behandelen we:
  - ⇨ Plato: eerste die deze drie vragen heeft verwoord + standaardantwoord geformuleerd, o.a. in de *Philebus* geeft hij een richtinggevend antwoord.[1]
  - ⇨ Aristoteles: zegt dat Plato's definiëring zonder meer fout is.
  - ⇨ Augustinus: neemt het meest extreme standpunt in binnen dit debat, nl.:
    - ➢ De ontologische vraag boeit niet!
    - ➢ Wel een moreel standpunt dat genot door en door onbetrouwbaar is.

💣 Heel sterke filosofische argumenten!

- ⇨ Freud (19e eeuw): arts, psychiater, psychoanalyticus, maar vooral filosoof.
- ⇨ Lacan: leerling van Freud.

[1] Zie hieromtrent de bespreking van G. Van Riel (facultatief).

I. <u>Is genot het hoogste goed? [morele vraag]</u>

- Deze vraag betekent twee dingen:
  (1) Genot is datgene omwille waarvan we alles doen.
  (2) Datgene omwille waarvan je alles doet en dat zelf niet ondergeschikt is aan iets anders.
  ⇨ Ill.: vragen waarom je het genot wil = domme vraag! je wil gewoon genieten…

💣 Dit houdt niet in dat alles wat je doet meteen gericht is op het genot! Cf. onderscheid KT-LT: soms moet je dingen doen die je niet graag doet (studeren?) om later te kunnen genieten.

- Het debat vraagt een bepaalde **definitie van genot** nl. *een aangename gewaarwording*.
- Welnu, als genot het allerbelangrijkste is, dan komt het erop aan zoveel mogelijk aangename gewaarwordingen te hebben.
  ⇨ 'DAT' je iets gewaarwordt; je maakt hier het 'DAT' los van het 'WAT', i.e. je maakt de gewaarwording (sensatie) los van zijn inhoud (= het wat).
  ⇨ Schematisch: DAT = = = = > WAT (= waarin, waardoor, waaraan)

💣 Genot is in deze zin al niet meer het belangrijkste, want het 'dat' wordt afhankelijk gemaakt van het 'wat'.

- Discussie: klopt deze vaststelling of niet?
  ⇨ Plato heeft dit negatief behandeld als reactie op de hedonisten, die volgens hem beweren dat genot het hoogste goed is.
    ➢ Ze zeggen echter dat je genot in cultuur moet nemen; je moet er iets voor doen (nl. leren) en met de juiste zaken.
  ⇨ Plato's (morele) argumentatie berust op een empirische vaststelling:
    ➢ Niet volgens het morele vingertje 'foei' zeggen.
    ➢ Wel: je hebt niet goed gekeken ➔ hij maakt een empirische claim!
  ⇨ **Standpunt Plato**: we zitten als mens niet zo in elkaar, wie het tegengestelde beweert (nl. geluk is wel het hoogste goed), heeft niet goed gekeken.
- Hoe argumenteren? Tegenvoorbeelden geven vanuit de empirie!
  (1) <u>Het adoptiekind</u>: een pasgeboren kind groeit op in een afgrijselijk milieu (prostitutie, drugs, alcoholisme); het wordt geadopteerd voor het goed van het kind. Groeit op met vallen en opstaan tot het zich de vraag stelt wie zijn ouders echt zijn. De pleegouders houden in eerste instantie de boot goedbedoeld af: het is beter dat het de waarheid niet kent, omdat het anders de schok niet te boven zal komen. De vraag blijft echter komen en de ouders beslissen open kaart te spelen en zeggen dat het beter is de waarheid niet

te kennen. Desondanks blijft het kind nu toch aandringen, wat illustreert dat een aangename gewaarwording niet het hoogste is.

⇨ Onthoud: mensen kunnen dingen willen (hier: waarheid) die zelf niet noodzakelijk ondergeschikt zijn aan het genot.

(2) Noszick: de ervaringsmachine – de neurobiologie is zo ver gevorderd dat het ons zo kan stimuleren dat we een onweerstaanbare indruk krijgen dat bv. iedereen mij bewonderd. Dit is een geval van schijn vs. zijn: uit onszelf zullen we dit weigeren, omdat het niet echt is: we prefereren de waarheid boven genot.

(3) Deze voorbeelden zijn analoog met Plato: wat er meer toe doet is waarheid/kennis; we willen niet leven in de schijn!

💣 Plato trekt hier uit de verkeerde conclusie dat mensen continu streven naar waarheid.

⇨ Tegenvb.: bij palliatieve zorg kan men wel naar genot streven…

- Dit alles is verbonden met wat **betekenisvol** is:

(1) De persoonsverwisseling – ik ben een jongeman die geen partner kan vinden en ik lijd, want ik kan niet tussen de lakens terechtkomen. Mijn vriend lost dit op en zegt: "Moyaert, ik heb een date voor je geregeld!" Moyaert gaat er heen met een pintje en al gras rokend: de kamer is volledig donker en hij heeft geen gewaarwording gehad, maar maakt wel een nieuwe date over 14 dagen. De vrouw was echter niet de vrouw van wie hij hield, maar een dubbelgangster. De vriend geraakt echter verveeld met de situatie en biecht op dat het een dubbelgangster was; resultaat: Moyaert reageert ontgoocheld, want hij wou dat zijn aangename gewaarwording verbonden was met die ene persoon! In dit geval doet het 'wat' er wel toe: de gewaarwordingen moeten aan iets gekoppeld zijn.

(2) Het is aangenaam om gewaardeerd te worden, maar toch doet het geen genoegen om gewaardeerd te worden als men weet dat de anderen dit doen om mij een genoegen te doen.

💣 VERSCHIL tussen eerste voorbeelden (feit dat andere zaken dan genot er meer toe doen) en tweede voorbeelden (feit dat het genot zelf geeft om inhoud).

- Alle voorbeelden hebben te maken met **'het echte'** nl. kennis, waarheid = wat we willen.

⇨ Intrigerend: je kan niet uitleggen waarom de waarheid er toe doet.

⇨ Het meest belangrijke in je leven is iets dat je zelf niet kan verantwoorden!

- Onderscheid:

⇨ Kennis omwille van een doel buiten de kennis (= instrumenteel).

⇨ Kennis waarbij het kennen zelf het doel is (= intrinsiek waardevol).

- We kunnen niet uitleggen waarom kennis intrinsiek waardevol is: de meest rationele interesse kan je zelf niet redelijk verantwoorden.
  (1) Donorcellen: op een bepaald moment wil het kind weten uit welke cellen hij/zij voorkomt, maar wat doet het er toe?!
  (2) Crematie: verwisseling van de assen door slordigheid, nochtans geeft men om de echtheid, dus is het hier beter de waarheid niet te kennen.

II. Is genot iets goed?

- Filosofen verdedigen doorgaand dat genot moreel neutraal is, i.e. noch goed, noch slecht.
  ⇨ De waarde van het genot wordt bepaald door de inhoud, op zichzelf is het neutraal.
- Wat je doet bepaalt de waarde van je genot.
- Alleen Augustinus stelt deze stelling in vraag: hij argumenteert dat het te zwak is om te stellen dat genot neutraal is! Genot is net slecht omdat het neutraal is, d.w.z. het feit dat genot niet om inhoud geeft, maakt het door en door onbetrouwbaar.
  ⇨ Ill.: als mijn genot er niet om geeft hoe ik het invul (vrouw folteren of een kus geven), zal men zeggen dat Moyaert een vieze vent is.

19 februari

III. Wat is genot? [ontologische vraag]

- Bijzondere reikwijdte gekregen nl. vanuit de natuur van het genot (zijn essentie) kan je de waarde van het genot bepalen; m.a.w. de morele waarde (het gewicht) volgt uit zijn natuur.
- Voor (wij) modernen is dit een vreemde gedachte: we denken dat het zijn (wat iets is) moreel neutraal is. De categorieën zijn volgens ons uitwendig en worden eraan toegevoegd.
  ⇔ traditie: als je weet wat het is, weet je ook hoe te beoordelen.

1. Plato in de Philebus:

- ⇨ Vraag zelf 'Wat is genot?' heeft geen zin, slaat nergens op, want je kan er niet over discussiëren; ieder heeft zijn eigen smaak.
- ⇨ De vraag is wel: 'Wat is genieten?' ➔ je mag aannemen dat je dit weet uit ervaring, maar het gaat erom dit te definiëren.

- Plato begint bij punten waarover niet kan gediscussieerd worden i.e. voorbeelden:
  ⇨ Eten & drinken: situaties waarbij eenieder weet wat genot is = behoeften, lichamelijke noden. (vgl.: Freud = Ik-driften)

- Genot doet zich voor op het moment van het bevredigd-**worden** d.w.z. op het moment dat honger gestild wordt en dat dorst gelest wordt.
- Vandaar de klassieke bepaling van **lustbevrediging**.

- Men begint met een '**gemis**': een tekort aan zijn, pijn, onbehagen, onlust.
  - ⇨ Refereert naar een norm; een toestand waarvan men afwijkt de zgn. 'natuurlijke toestand' die wordt verstoord.
  - ⇨ Deze natuurlijke toestand moet je conceptueel onderscheiden van de neutrale toestand: eerstgenoemde is een toestand zonder schommelingen, terwijl bij laatstgenoemde de schommelingen er wel zijn, maar niet worden waargenomen.
  - ⇨ Het gemis doet het organisme handelen, dat als doel heeft het gemis weg te werken.
  - ⇨ Waar dan het gemis weggewerkt wordt, treedt het genot op ➔ op dat **ogenblik**.
  - ⇨ Genot is de **overgang** van leeg naar vol.
- Definitie van het genot: het is een gewaarwording/waarneming van een verandering van leeg naar vol.[2]
  - ⇨ Gevolg: genieten valt onder de categorie van het '**worden**': onstabiliteit.
    - Niet onder de zijnscategorie van de toestand!
  - ⇨ Gevolg: toestand van bevredigd zijn ≠ genot.
- Uit het feit dat genieten onder de categorie van het 'worden' valt, volgen eigenschappen:
  - ⇨ Genot heeft geen stabiliteit.
  - ⇨ Genot is vluchtig, efemeer.
  - ⇨ Genot is onbestendig, niet bestand tegen de tijd.
  - ⇨ Genot is te veel om niets te zijn en te weinig om echt iets te zijn
    - Genot is louter de waarneming van een overgang.

💣 Merk op: in de eigenschappen herkennen we de notie van 'substantie', die verbonden wordt met de echte werkelijkheid.

- ⇨ Het genot kan niet op zich staan: het is afhankelijk van het tegendeel (onlust) en het is niet bestand tegen de tijd.

- Kun je met deze definitie alle vormen van genot vatten?
  - ⇨ Vb.: seksueel genot (= 'nachtelijke genietingen')
    - Spanning wordt afgevoerd = bevrediging [past niet 100% bij Plato].
    - Het verschijnen van het orgasme valt samen met het verdwijnen = overgang!

[2] Merk op dat gewaarwording en waarneming hier als synoniemen worden gebruikt; iets waarmee zowel Husserl als Kant niet akkoord zouden gaan…

Cf. Nietzsche: 'alle lust wil eeuwigheid' maar in feite is ze vergankelijk.

- Definitie: Plato definieert lust negatief nl. door te zeggen wat het niet is.[3]
  - ⇨ Plato heeft lust ondergebracht in de categorie van het genezen van een ziekte.
    Vgl.: Aristoteles – de arts maakt niet gezond, maar neemt gewoon de obstakels weg om gezond te kunnen worden. (gezondheid houdt meer in dan afwezigheid van ziekte nl. levenskracht).
- Uit deze bepaling (vanuit eten, drinken, seksueel genot) leidt Plato af dat genot ontologisch een **mindere werkelijkheid** is.
  - ⇨ Het echte participeert (niet ten volle) aan stabiliteit, bestand en bestendigheid; dat wat substantie heeft.
  - ⇨ Vb.: vriendschap ➔ ware vriendschap is bestand tegen de tijd.
    - ➢ Geldt dit ook voor schoonheid? Volgens Plato wel….
    - ➢ MAAR: nu zou je moeten zeggen dat schoonheid breekbaar is.
  - ⇨ Genot is een mindere werkelijkheid, hieruit volgt de morele waarde.
- Plato vermeldt zelf de **problemen** m.b.t. zijn definitie:
  (1) Zinnelijke genietingen m.n. reuk & smaak.
    - ➢ Je geniet van een parfum, maar waar was de pijn?

  (2) Intellectuele (cognitieve) genietingen:
    - ➢ Herinneringen, ik loop bv. op straat en er passeert iemand ➔ °pijn, ik weet niet meer wie het is; 10 passen later weet ik het = genot! [geen probleem]
    - ➢ Onwillekeurig denk je tijdens college terug aan de lesvrije week, hier ging geen pijn aan vooraf. [wel problematisch]

  (3) Denken:
    - ➢ Probleemoplossend gedrag, instrumenteel (vb.: lekkende lavabo herstellen door studeren).
    - ➢ Als doel op zich (vb.: filosoferen)
- Wat doe Plato met deze dingen?
  (1) Concluderen dat eerste definitie niet klopt? [zal Aristoteles doen]
  (2) Definitie bewaren, maar verfijnen (Plato) ➔ resulteert in niet elegante oplossing.
- **Oplossing**: genieten zijn een waargenomen vervulling van een niet-waargenomen gemis.
  - ⇨ d.w.z. er is wel degelijk een gemis; je hebt het alleen niet waargenomen.
  - ⇨ Hier valt iets voor te zeggen (vb.: 'schoonheid vervult mijn hart') = categorie van de vervulling + referentie naar een gemis.

[3] Epistemologsich weetje: uit een negatieve definitie leer je niets [vb.: wat is rood? Geen blauw…]

- ⇨ Hieruit leidt Plato ook zijn **morele beoordeling** af: uit het feit dat genot in ontologische zin van een lagere orde is, maakt het de mens vatbaar voor een slechte oneindigheid.[4]
- ⇨ Genot maakt zodoende de mens vatbaar voor grenzeloosheid (apeiron).

- Het christendom heeft de Griekse gedachte verandert: zij zien het volmaakte (God) als oneindigheid. Ze hebben het dus omgekeerd!
  - ⇨ De moderniteit zal op zijn beurt suggereren dat oneindigheid de bron is van angst.
- Plato: genot = steeds weer een kickervaring ➔ dus ver verwijderd van het Goede.

💣 Goden genieten niet, want zij bevinden zich in de natuurlijke toestand.

- ⇨ Genot kent uit zichzelf geen maat.

2. <u>Freud</u>

- Werkt met dezelfde definitie als Plato (enkele marginale veranderingen).
  - ⇨ Zelfde moeilijkheden als Plato, maar heeft er geen antwoord op.
  - ⇨ Vertrekt niet vanuit IK-driften, wel vanuit seksuele driften.
- Aan seksueel genot zit iets eigenaardigs: een **conceptuele** moeilijkheid.
- Freud is de enige filosoof die van lust zonder meer een positieve beoordeling geeft.
  - ⇨ Niet in de flauwe zin als 'Freud leert ons genieten'.
- Metafysisch uitgangspunt van Freud:
  - ⇨ Gebombardeerd worden door prikkels (rustverbrekers, binnendringers) van buiten en van binnen (= driften, innerlijke rustverstoorders).
  - ⇨ Typisch modern: het lichaam moet zich wapenen tegen aanvallen komende v/d driften.
    - ➢ '**krachtbegrip**', anders dan premoderniteit zijn krachten niet op het goede gericht.
  - ⇨ Wat het lichaam moet doen is kalmeren, de bombardementen afweren.

💣 Freud is minder nauwkeurig in zijn bepaling:

(1) Wisselt 2 zaken: lust als bevredigd worden (overgang) en bevredigd zijn (toestand).

(2) Freud weet dat men kan genieten van esthetische genietingen en wetenschappelijke nieuwsgierigheid ➔ aparte term nl. '**gesublimeerde genietingen**'.

- ➢ Je kan ervan genieten, maar spanningsgolven zijn te klein om waar te nemen.

26 februari

<u>Freud (vervolg)</u>

- Precies de nadruk op seksueel genot brengt conceptuele moeilijkheden met zich mee.
  - ⇨ Freud vindt maar in beperkte mate antwoorden.

[4] Typisch in de Griekse filosofie: zonder begin & eind; nooit genoeg en steeds meer.

- Lust in het Duits betekent 2 dingen nl.:
  (1) Bevrediging (vgl.: Plato): afvoer van spanning.
  (2) Zin hebben, 'goesting' ➔ vb.: eetlust, levenslust (≠ bevrediging!).
    - Freud merkt dit op in een voetnoot en betreurt dat de taal 'dubbelzinnig' is.
    - Nochtans gaat de taal inhoudelijk over niets!
- Uitgerekend bij seksuele genietingen beleeft men meer genot dan aan de bevrediging alleen nl. de '**deelhandelingen**' of '**deeldriften**'.
  ⇨ Onderdeel van een groter geheel en die bijdragen aan het genot.
  ⇨ Die handelingen die als ze zich verzelfstandigen (= absoluteren) uitdrukking geven aan perversies.
  ⇨ Een **perversie** = verzelfstandiging van een seksuele deelhandeling.
- 4 perversies nl.:
  1. Masochisme = genot beleven aan gegrepen worden (uitvergroot: vernederd worden).
  2. Sadisme = toebrengen van pijn.
  3. Voyeurisme = op gevaar van eigen leven in een boom kruipen om een vrijend koppel te bespieden in de hoop dat zij je betrappen ➔ zoekt reactie van de ander (≠ porno kijken).
  4. Exhibitionisme = genot doordat de ander schrikt.
     - Alle seksualiteit is geworteld in perverte deeldriften.
- Definitie van perversie: alles wat afwijkt van een handeling die direct uitgeeft op geslachtsgemeenschap (coïtus).
  ⇨ Niemand ontsnapt eraan!
  ⇨ Lachwekkende consequenties: zij die te veel en te lang kussen zonder verder te doen, zijn pervers…
- Genot aan de handeling krijgt een speciale naam nl. het genot van de **auto-erotiek** (≠ zelfbevrediging), wel genot aan het voltrekken van de handeling omwille v/d handeling.
  ⇨ Gaat terug op de observatie van het **zuigende kind**: de zuiglust nl. het kind zuigt uit nood (honger, IK-drift) *maar* het kind blijft zuigen terwijl honger gestild is.
  ⇨ Er komt in de behoefte extra genot vrij, waardoor de IK-drift buitenspel wordt gezet.
  ⇨ Het is het genot waardoor het lichaam zich losscheurt van de ander; het gaat om de activiteit. Het lichaam wordt zelfstandig; het kind kan het zonder de borst en aan om het even wat gaan zuigen.
  ⇨ Tegenwoordig wordt gezegd dat het kind aan bv. de duim zuigt als een *Ersatz* (een gemis) omdat hij niet bij de borst kan.

- Hier bekijk je genot als een verlangen naar een gemis cf. nostalgie & melancholie.
- Plato: in alles wat we doen zoeken we naar een opvulling van ons gemis.

Uitweiding voor de filosofen

- Vertrekkende uit de zuiglust zijn er twee tradities:
  (1) Verlangen begrijpen als drift.
  (2) Mens begrijpen vanuit het verlangen.
  ⇨ Vraag: is het gemis de basis of niet??
  - Plato: **ja** – eros = Verlangen getekend door gemis; vb.: in alles waar je naar verlangt, ben je tegelijk op iets anders gericht (een gemis als ideaal).
  - Christelijke metafysica: waarheid is niet van deze wereld, daar verlang je naar.
  - Moderne psychologie: in alles wat ik doe, zoek ik 1ste contact met de moeder.
  - Spinoza, Nietzsche, Deleuze: **nee** – ontkennen evenwel niet het belang van het gemis *maar* verlangen niet gegrond in het gemis & gemis als effect van een operatie.

- Freud stelt ruimere reikwijdte van zijn observatie bij de zuiglust vast:
  ⇨ Vb.: de speeldrift.[5]
  ⇨ Uitgerekend het seksuele heeft een extra probleem: je beleeft ook genot aan de **excitatie** (= opwinding) naast de activiteit; nl. genot beleven aan toevoer van spanning.
  ⇨ Freuds oplossing voor dit probleem bestaat uit 3 elementen:
  (1) Excitatie is alleen genotvol onder **voorwaarden**, die wel te maken hebben met de afvoer van spanning nl. deze mag niet te hoog oplopen en je moet het vooruitzicht hebben op de afvoer ervan.
  (2) **Tijdsperspectief**: niet onvoorbereid en langzaam opgebouwd.
  (3) Misschien heeft alle seksuele genot iets **masochistisch**.
- Het fenomeen dat genot iets beangstigends is (dat doorgaans bijdraagt aan het genot, vgl. angst voor de 1ste keer) en het genot kan verbrodden.
  ⇨ Freud denkt na vanuit de afwijking nl.:
  - **Hysterie**: (Gr. Baarmoeder) – voorrecht van een vrouw en heeft het grootste voortgebracht in onze cultuur.
  - **Dwangneurose**: voorrecht van een man, uitvergroting van geen keuzes kunnen maken – geen begin kunnen maken en niet kunnen afronden.

[5] Lezenswaardig hieromtrent is *Homo Ludens* van Huizinga.

⇨ Voorbeeld: uitwisseling van je hart (= brieven schrijven) nl.

- ➢ Hysterie = afstand, temporiseren, uitstellen nl. tegelijk dromen van een meer intiem contact en na verloop van tijd contact zoeken. ➔ optreden van een plotse verkilling als je persoon dan echt ontmoet. Gevolg: het breekt + persoon zelf is verwonderd. Freud analyseert: er treedt een angst op voor het genot van de ander. (wat gaat die doen?)
- ➢ Dwangneurose = zich (over)geven in een engagement ➔ angst zich te verliezen in de ander.

⇨ Oplossing? Definitie verrijken nl. seksueel genot heeft ook iets te maken met '**zelfverlies**' (= overgave) i.e. meegenomen worden door kracht die sterker is dan jou.

- ➢ Ook: grensverlies, geen controle meer.

- Dit werpt ook een mooi licht op perversies (vgl.: Sartre)
  - ⇨ Seksuele perversies hebben iets zeer puriteits, wat past bij Freud die zegt dat ze een afwering zijn.
  - ⇨ Alle perversies hebben afstand gemeen nl. de ander tegenover jou plaatsen (wat genieten wordt, is het contact, de intimiteit) MAAR deze perversies mijden net het directe contact uit angst.
- Conclusie: misschien is de beste beschrijving van seksueel genot: zonder angst voor gezichtsverlies kunnen verdwijnen in het onpersoonlijke (geïnspireerd op Levinas).

3. <u>Aristoteles</u>

- Inleidende beschouwingen: volkomen oneens met Plato.
  - ⇨ Genot is geen gewaarwording, perceptie van een verandering.
  - ⇨ Genot is geen kwalificatie van een toestand, wél van een **activiteit**/handeling i.e. genieten is iets doen, actief zijn (ook denken).
  - ⇨ Zinvol onderscheid genot (effect van wat je doet, actief zijn) & geluk (connotatie van wat je overkomt; heb je niet in de handen + spiritueel geluk als 'genade').
- Twee voorwaarden:

  (1) Handeling moet bij jouw natuur (essentie) passen.

  (2) Handeling moet haar perfectie bereiken.

  - ⇨ Definitie: **genot** is de perfectie van een handeling, nl. waar ze zichzelf perfect kan uitdrukken cf. haar wezen.
  - ⇨ Voorbeelden:
    - ➢ Vechtlust: past niet bij Moyaerts natuur, want heeft er geen aanleg voor.
    - ➢ Denken: genot voor Moyaert; hij kan het goed en past in zijn natuur.

    - Wij kunnen niet genieten van studeren door **afleiding**.
  - ⇨ Genot als ontologische perfectie, niet als morele perfectie (vb. van uitstekend zijn in bankovervallen, wat niet overeenstemt met iets moreel).
- Genot bij eten & drinken: als je geniet, geniet je van de lekker spijzen en dranken, niet van bevredigd worden MAAR wel honger & dorst nodig om ervan te kunnen genieten.
- Toch kunnen we deze analyse niet zonder meer voltrekken: we missen een donkere kant van Aristoteles:
  - ⇨ Cf. slechte oneindigheid.
  - ⇨ Uitgangspunt: perfectie is uit op zelfbegrenzing, waarbij genot de kracht is die de handeling waarin ze optreedt kan doen ontsporen.
    - Genot moet begrensd worden, begrenst niet zozeer zichzelf.

4 maart

- Genot als uitdrukking van een ontologische perfectie:
  - ⇨ Handeling heeft haar volmaaktheid bereikt.
  - ⇨ Te maken met wat zichzelf begrenst (cf.: Grieken: een cirkel).
- Genot is een kracht die de handeling kan doen ontsporen…
  - ⇨ Staat bij Freud niet centraal (lust als kalmering).
  - ⇨ Handeling ondergeschikt aan een doel, wordt een doel op zich.
    - Spanning tussen instrumenteel & doel op zich.
    - Handeling krijgt een soort oneindigheid.
- Vb. 1: **joggen** – 55+'ers die aangemoedigd worden door een arts om te bewegen, maar die later door diezelfde arts gewaarschuwd moeten worden dat ze niet mogen <u>overdrijven</u>.
  - ⇨ Je startte met frisse tegenzin aan het joggen, maar het genot dat je eraan beleeft, doet de handeling ontsporen (je wil steeds verder gaan).
  - ⇨ Genot begrenst zichzelf hier niet (arts zegt stop).
- Vb. 2: **poetsdrift** – goed voor de gezondheid, maar poetsen kan op drift slaan als je er te veel van geniet.
- Vb. 3: **denken** – bij filosofen, het denken zelf wordt je niet moet en je kan niet meer stoppen.
- Aristoteles suggereert dat genot beter kan worden in zijn soort (klasse / genus)
  - ⇨ Genot met meer/minder <u>inhoud</u>.
  - ⇨ Dit bevestigt dat genot geen gewaarwording is; verbonden met *waarin/waaraan/waardoor*.

- Waardoor kan genot meer inhoud hebben?
  - ⇨ Verschil in genot tussen onenightstand & relatie: het laatste heeft meer inhoud, want je beleeft genot aan iets met een verleden en een toekomst (gespreid over de tijd).
  - ⇨ Genot heeft in het tweede geval meer **substantie**: genot wordt ingeschakeld in een groter geheel.
    - ➢ Aristoteles: verbondenheid met de kosmos (micro of macro).

4. **<u>Lacan</u>**

- Gedachte dat genot inhoud heeft staat ook hier centraal nl.:
  - ⇨ Plaisir (lust): bevrediging, rust, kalmeren, herstel verstoord evenwicht (cf. Plato, Freud).
  - ⇨ **<u>Jouissance</u>** (geen vertaling): seksuele wellust, maar bestaat uit elementen:
    (1) Wijst op een **heftigheid**, verbetenheid, overgave.
    (2) Verbondenheid met een **inhoud**.
    (3) Heftigheid & inhoud drukt zich uit in de bereidheid die je hebt om voor iets te **bloeden** / lijden.
    - ➢ Vgl.: de kracht die de interesse voor de waarheid bij ons kan vrijmaken.
- Vb. 1: **rouwen** – reactie op een tegenslag die pijn veroorzaakt nl. een manier om over de pijn heen te geraken.
  - ⇨ Bij Freud heeft dit een functie nl. het verlies van je afzetten; maakt je terug vrij voor de toekomst (=> het lijden is vruchtbaar).
    - ➢ MAAR:
    (1) Mensen kunnen nodeloos lang rouwen.
    (2) Mensen blijven zelfs rouwen als er een oplossing voor het grijpen ligt (Ersatz-mogelijkheid) vb.: vriendinnetje weg, ga naar een TD en pak een ander!
  - ⇨ Lacan: in het verzet tegen die Ersatz-mogelijkheid speelt de jouissance, de kracht van de verbinding komt tot uiting in de bereidheid om te lijden.
    - ➢ Gevolg: waarde is verbonden met bereidheid om te lijden.
- Vb. 2: **vriendschap** – persoon waarvoor je bereidt bent meer te doen dan voor iemand anders. Bij die vriend komt jouissance naar boven nl. een diepe hechting & bereidheid om meer te doen dan gangbaar is.
- Vb. 3: **Antigone** – geeft haar leven om haar broer die niet begraven mag worden toch te begraven; ze kan hiervoor geen sluitende reden geven.
  - ⇨ Vandaag meer dan ooit te maken met dergelijke figuren, die bereid zijn te bloeden voor iets (wat er toe doet), maar niet kunnen uitleggen waarom.

⇨ Vb.: vrouwen met ‘eigenaardige’ kinderwens: de inhoud = wegkijken van zichzelf en zich kunnen toewijden aan opvoeding & zorg.

- ➢ Het volstaat niet om voor een kind te zorgen; het moet een kind zijn dat ze zelf hebben gedragen (cf. fysieke verbondenheid, zelfs in vitro).
- ➢ Iedereen herkent dit, maar de toegevoegde meerwaarde is niet uit te leggen.

⇨ Extra vb.: er zijn families waar de plek waar iemand is overleden geconserveerd wordt.

- Dit verklaart (volgens Moyaert) waarom het tussen godsdiensten nooit goed kan komen.

⇨ Godsdienstige praktijken hangen vast aan concrete praktijken.

5. <u>Augustinus</u>

- Genot is verbonden met verdorvenheid van de menselijke natuur.
- Grieks intellectualisme (niets te maken met verstand ⇔ emotie!): combinatie van

(1) Conatieve aspect: verlangen is van nature gericht op het Goede (*Bonum est desiderium naturale*).

(2) Cognitieve aspect: als je oordeelt dat x > y, dan zal je verlangen x verkiezen boven y.

⇨ Deze stelling sluit uit dat je wetens en willens het slechte(re) doet.

- TOCH: moeten ook de Grieken nadenken over het kwade:

(1) Je doet het kwade **uit onwetendheid**: kennis ontbreekt.

(2) Je doet het minder goede **in onwetendheid**: de kennis is er, maar werkt niet; ze wordt uitgeschakeld en heeft geen kracht.

(3) Je doet het kwade uit **zwakheid**: gebrek aan wilskracht.

⇨ Eigenaardig fenomeen zgn. **Akrasia** nl. tegen beter oordeel in handelen.

a. Moreel neutraal / irrelevant.

- ➢ Vb.: discussie met vriend over kleur nieuwe wagen, jullie besluiten rood > blauw, maar toch koopt hij daags nadien een blauwe auto…

b. Het is mogelijk dat je toch het betere doet.

- ➢ Vb.: ’s ochtends in bed met partner, gaan jullie opstaan voor college of niet? Ik oordeel om me om te draaien, want het was een zware week met heel wat schermutselingen… *poef* toch spring ik op en vertrek ik.

⇨ Dit is een **puzzel** voor de Grieken!

- ➢ Plato: dit fenomeen bestaat niet.
- ➢ Aristoteles: het bestaat, maar ik weet er geen weg mee; marginale eigenaardigheid.

- Augustinus vindt redenen om te spreken over de **zondigheid** van de natuur:

⇨ Van jouw natuur; je wordt zo geboren.

- ⇨ Het Goede is niet het natuurlijk object van het verlangen; je kan genot beleven aan wat slecht is.
- ⇨ Nog erger: je kan met dat genot instemmen en voor het kwade als dusdanig kiezen.

- Vb. 1: **vernielzucht** (uit de Belijdenissen) – men stal appelen en deed er niets goed mee (geen ruilhandel, liefdadigheid, noch eigenbelang); het enige wat ze deden, was de appelen vernietigen ➔ ° *het mysterie van het kwaad*.
- Vb. 2: **jaloezie** (sterker: 'envy', afgunst) – Augustinus werd wit van woede toen zijn kleinere zusje / broertje aan de borst van zijn moeder hing.
  - ⇨ Hijzelf had die borst niet meer nodig, kon er niets meer mee doen ➔ jaloers op iets zonder betekenis.
  - ⇨ Envy is nog erger: je gunt het Goede het bestaan niet.
- Vb. 3: [minder radicaal] Kind dat genot beleeft om zich op zijn paasbest in de modder te begeven.

= argumenten van de bekoring (door het Kwaad):

(1) Kwade is iets buiten jou (de Duivel).

(2) Feit dat je jou laat verleiden, wijst erop dat je natuur slecht in elkaar zit.

- ⇨ Stelling van de vrije wil: die is zo vrij, dat hij in staat is de radicale keuze te makken tussen iets goed en iets slecht.

11 maart

Hoofdstuk 2: Agressie bij Freud

In het hoorcollege wordt een (ruime) samenvatting gegeven van dit hoofdstuk;
je moet ook de cursustekst op Toledo nalezen.

- Illustratie: piloot die een lijnvliegtuig tegen de flank van de Alpen vliegt.
  - ⇨ Achteraf blijkt: 'depressieve toestanden'.
  - ⇨ Maar: men heeft nooit het verband tussen beide kunnen uitleggen?
- Dit soort voorvallen zijn bepalend voor Freuds studie nl. de banale vaststelling dat er **buitensporig** (excessief, disproportioneel, wanverhouding) **geweld** is.
  - ⇨ Het is net dit aspect van agressie dat hem interesseert.

I. Ten overstaan waarvan is het geweld buitensporig? [inhoudelijke norm] + Wie bepaalt dat?

- Freud: gedachte ➔ er is geweld (= agressie) dat **nuttig, nodig en gepast** is.
  - ⇨ Zonder geweld maakt het leven geen schijn van kans.

⇨ De maat voor dit geweld wordt bepaalt door de doorsnee mens, die het door de onderlinge band eens is met deze norm.

- Freud denkt dus niet na over een leven zonder geweld!
  ⇨ Geen speculatie over een geweldloze wereld.
- Geweld zit in de meest kleine handelingen: ook de baby hanteert reeds geweld.
  ⇨ Vb.: fles veroveren + vasthouden.
- Het concept '**agressie**':
  ⇨ > *Agredi* (Lat, deponens: 'naar iets toe gaan om het te grijpen') => zonder de bedoeling om wat je grijpt te beschadigen (maar het kan wel het gevolg zijn).
  ⇨ Buitensporig geweld: meer dan nodig, meer dan nuttig nl. buiten verhouding!
  ⇨ Drie mogelijkheden van **buitensporig geweld**:
  (1) Geweld gebruiken voor zaken die het niet verdienen.
    ➢ Vb.: huiselijk geweld (vleugje te veel/weinig zout in de soep) ➔ object is fout.
  (2) De zaak waarvoor is terecht, maar hoeveelheid agressie is buitensporig.
    ➢ Vb.: Von kleists 'Michaël Koolhaas': wraak op vader is buitensporig.
    ➢ Vb.: oorlog – buitensporige wraakacties o.a. Dresden.
  (3) Je beleeft meer genot dan gepast aan het geweld dat je gebruikt, waardoor het uit de hand kan lopen.
    ➢ Vb.: iemand straffen; examen afleggen bij Moyaert.

II. <u>Hoe de herkomst van het extra-geweld verklaren?</u>

- Vooraf: het is onmogelijk om te verklaren/begrijpen vanuit de zaak waarvoor je geweld inzet; het geweld moet van elders komen!
- Twee populaire psy-verklaringen: *[niet de moeite om over na te denken: 'banaal']*
  (1) Vanuit de omgeving: verkeerde opvoeding, slecht milieu, DVD-games, geweld op tv…
    ➢ Oorzaak ligt in de slechte ontmoeting.
    ➢ Verklaring is **optimistisch**: suggereert dat de ontsporing contingent is.
    ➢ Kan eigenlijk uitgeroeid worden, is te vermijden, want de oorzaak ontsporing ligt buiten het geweld.
  (2) De actuele wanverhouding moet verklaard worden vanuit de terugkeer van een onverwerkte agressiviteit in het recent/ver verleden.
    ➢ Wanverhouding in x-actueel is overbepaald door agressie vanuit y toegevoegd.
    ➢ Vb.: functioneringsgesprek bij decaan die niet inziet hoe geniaal Moyaert wel is, maar toch maakt hij zich daar niet kwaad. Bij thuiskomst vliegt hij uit op kinderen.

- Vb.: TV-verklaring: incest plegen omdat men ooit slachtoffer was.
- Ook deze verklaring is **optimistisch**: oorzaak van de ontsporing ligt in toevallige omstandigheden, niet in het geweld zelf.
- Vgl.: verklaring bij wanverhouding in het verdriet ➔ doorwerken / nazinderen van een eerder onverwerkt verdriet.

- Freuds verklaring (vanuit een ander metafysisch perspectief):
  ⇨ Agressie is een drift (= hoeveelheid energie die aanzet/motiveert tot handelen):
  a. **Oorspronkelijke drift**: niet afgeleid uit iets anders, een basiselement: noch het ontstaan, noch het voortbestaan moet verklaard worden vanuit iets anders, niet te verklaren vanuit haar dienstbaarheid/hulpvaardigheid/nuttigheidswaarde voor het leven of voor iets anders.
  b. **Zelfstandige drift**: agressie heeft een eigen finaliteit, niet ondergeschikt aan iets anders, ligt niet buiten de agressie, maar erbinnen nl. agressieve handelingen stellen.
     - Doel: vernietigen & kapot maken.
  c. (volgt uit a & b) **objectonverschillige drift**: het kan agressie geen moer schelen wat het kapot maakt.
     - Dubieus gevolg: het kan ook jezelf kapot maken.
  ⇨ Freud verklaart agressie dus <u>niet</u> vanuit IK-driften.
- Dit is de kern van een **dualistische metafysica**: er zijn meerdere krachten die onafhankelijk van elkaar bestaan en die hun bestaan niet te danken hebben aan reacties ten aanzien van elkaar. ➔ in den beginne is er veelheid, niet de eenheid.
  ⇨ Dualisme hier: spanning tussen goed & kwaad als twee aparte krachten die met elkaar in aanraking komen = '**Manicheïsme**' [vb.: Star Wars].[6]
  ⇨ Het leven maakt van agressie een bondgenoot van het leven, maar het is een onbetrouwbare bondgenoot door dit dualisme.
     - Je weet nooit of er extra agressie zal vrijkomen als je ze inzet.
- Aansluitend, vgl.: 2 denkbeelden:
  (1) In den beginne was het goed: 'aards paradijs' tot door een voorval de harmonie werd verstoord. (= de idee van een zondeval)
  (2) Je wordt geboren met agressie die oorspronkelijk in jou leeft. (= o.a. wat Freud zegt)

[6] Merk op dat Freud zelf de term *manicheïsme* niet hanteert.

III. Hoe beargumenteert Freud zijn verklaring?

- Drie groepen verschijnselen, waarvan vooral het 2e gebaseerd is op filosofische analyse.

(1) **Seksueel sadisme ⇔ puur sadisme**:

- ⇨ Elk met verschillende varianten & gradaties, maar onderling essentieel verschillend.
- ⇨ **Seksueel sadisme**: sadisme dat in dienst staat van seksueel genot.
  - ➢ Sadisme in de ruime zin; staat hier voor agressie - de meest krachtige variant geeft zijn naam voor het geheel.
  - ➢ Dit seksueel sadisme kan zich verzelfstandigen en zo ontsporen nl. ondergeschikt aan de doelen van het seksuele.
  - ➢ Stel vast: sadisme kan zich verzelfstandigen, want geweld kan zelf opwindend zijn, niet langer dienstvaardig. (vb.: SM-club[7])
- ⇨ **Puur sadisme**: bevrediging van puur geweld, de extreme vormen zijn o.a. folteren en machtsmisbruik, maar ook alles wat aanleunt bij pestgedrag.
- ⇨ Waar valt *verkrachting* onder? Hang er vanaf:
  - ➢ Geweld gebruikt voor geslachtsgemeenschap of om opgewonden te worden?
  - ➢ Geweld gebruiken om mijn agressie te uiten, macht uit te leven?

(2) **Geweten** (= Über-Ich / Super-Ego)

- ⇨ Wordt geanalyseerd als argument voor oorspronkelijke, zelfstandige agressiedrift.
- ⇨ Verinnerlijking van uitwendig gezag (van buiten jezelf).
- ⇨ Freud denkt na over ethiek vanuit de moderniteit.
- ⇨ Toch: dit perspectief is niet nieuw!
  - ➢ Waar het geweten er is, is het strenger, wreder en prikkelbaarder dan het gezag waarvan het de verinnerlijking is. ➔ voegt extra agressie toe!
- ⇨ Ethiek op basis van het geweten is strenger dan de ethiek van de Grieken:
  - ➢ Voor de verinnerlijking betaal je een prijs nl. het geweld van je geweten.

- Freuds argumenten voor dit geweld van het geweten:

a. Uitwendig gezag beperkt zijn beoordeling tot de gestelde handeling en de gevolgen.[8]
   - ➢ Beoordeelt goed en kwaad vanuit zichtbare handelingen.
   - ➢ Blik van uitwendig gezag = beperkt ➔ geweten breidt actieradius uit nl. ook de geïntendeerde handelingen vallen eronder.
   - ➢ Vb.: uitwendig gezag als je scheve schaats hebt gereden (⇔ geweten: vooraf).

[7] Merk op: ook hier is steeds een derde persoon nodig die ervoor zorgt dat het toch niet ontspoord.
[8] Vandaar de ludieke stelling: 'Je bent beter af met de Paus dan met je geweten!'

b. Hoe moreel perfecter je bent, des te veeleisender je geweten.
   - Primitieve culturen kunnen bij een natuurramp de schuld geven aan een fetisj (roepen & tieren tegen beeldjes) ⇔ wij zien amper nog een verschil tussen fysiek (waar je niet verantwoordelijk voor bent: ziekte, natuurrampen…) en moreel kwaad (waar je schuld aan hebt) nl. conceptueel is het voor ons duidelijk, maar het geweten doet dit onderscheid vervagen.
   - Vb.: bij een Tsunami worden ook onmiddellijk schuldigen gezocht.

25 maart

- Het geweten bij Freud is dus een agressieve instantie, die extra agressie toevoegt aan het externe gezag.
  ⇨ Deze agressie kan alleen de weerspiegeling zijn van je eigen agressie.

(3) <u>Depressie</u>

⇨ FP: eenzijdig verband met buitensporig verdriet omwille van een tegenslag.
   - Deze opvatting past perfect bij onze emocultuur, die zelf een laatste spasme is van de premoderne mensvisie (➔ dit perspectief bevestigt hoe wreed de moderniteit is).
   - Emocultuur = onvermogen van het lichaam beklemtonen.

⇨ Freud: de kracht van het lichaam benadrukken. (= de kracht van de driften)

⇨ Driften worden niet getraumatiseerd. (je wordt niet aangerand, je doet iets met je aanranding).

- Kenmerk van de depressie: **zelfverwijten**.

⇨ Bewegen heen en weer tussen twee uitersten nl.
   - Slaan op handelingen die je had kunnen doen en niet hebt gesteld. = neurotische depressie.
   - Eindigt in algemene zelfverlaging, wat Freud noemt de melancholische depressie (negatieve sleurt me mee in de dieperik).

⇨ Vgl.: exogeen (reactie op iets wat gebeurt), gekoppeld aan psyché (perceptie).
vs. endogeen (vitaliteit van een persoon stort in elkaar, zonder verband met gebeurtenis).

⇨ Men claimt dat Freud de categorie van de endogene tracht te reduceren tot de exogene, **<u>maar</u>** dit is niet wat Freud doet!
   - Hij tracht ook het exogene te funderen in het endogene (vanuit bio constitutie).
   - Reden: exogeen neemt niet weg dat het een wanverhouding is.

- Wat is dan de link tussen depressie & agressie?
  = tegen zichzelf gekeerde agressie (op basis van zelfverwijten), maar in een wanverhouding.

- ⇨ Zelfagressie is een secundair gegeven, want in eerste instantie is je agressie naar buiten gericht, d.w.z. je verwenst de personen die de oorzaak zijn van je tegenslag; je klaagt het aan.
- ⇨ Bij depressie wordt die agressie verinnerlijkt: klacht wordt zelfbeklag.
- ⇨ Dit maakt duidelijk waarom er sinds de dood van God meer depressies zijn!
  - ➢ In het OT kan men immers geregeld Jahweh verwensen omdat hij van ons leven zo'n *kloteboek* heeft gemaakt.
- ⇨ Therapeutisch gezien heeft mensen steunen in hun droefheid geen zin.

- Behoort Freud tot de filosofen die geloven in het radicale kwaad?
  - ⇨ Als mens drager v/e agressie die niet kan afgeleid worden uit haar nuttigheidswaarde.
    - ➢ Ill.: ook kinderen zijn drager van oorspronkelijke agressie.
    - ➢ Vgl.: Hendelbergse catechismes (Luther): "Kinderen worden in zonde geboren en in de zonde gemaakt."
  - ⇨ Maakt dit aspect Freud relevant? **NEE**!
    - ➢ Manicheïsme (goed en kwaad als zelfstandige krachten) is eeuwenoud.
  - ⇨ Wat Freud relevanter maakt draait rond wat agressie met het individu doet:

(1) Agressie is er bij het ontstaan v/e organisme (zelfs in cellen) maar kan in eerste instantie geen kant op, want het organisme is te zwak om ze af te leiden naar buiten (te weinig spierkracht).
- ⇨ Agressie beukt tegen de wanden v/h organisme; je wordt aangevallen door je eigen agressie.
- ⇨ Deel kan aangewend worden voor IK-driften, maar er blijft een 'reservoir' zitten in je lichaam.

(2) Fenomeen van woedeaanvallen bij kinderen:
= agressieve uitval omwille van bijna niets.
= agressie die in je eigen gezicht ontploft (beste definitie!).
- ⇨ Bijzondere term nl. **primair masochisme**: in eerste instantie ben jij diegene die getroffen wordt door je eigen agressie.

💣 Als Freud het over het kind heeft (= het infantiele), heeft hij het nooit over een voorbijgaande fase in de ontwikkeling; wel over een blijvende laag in je bestaan.

IV. Het onderscheid tussen woede & haat[9]

- Woede = agressie die in je gezicht ontploft, ook als ze naar buiten gericht is.
- Haat = traagwerkend gif; je vergiftigt je leven.
- Oplijsting van de verschilpunten:

Woede	Haat
1. Ontploft, blijft niet duren. 2. Urgent: wie woedend is, verkeert in crisis. ⇨ Je moet iets doen of je gaat zelf kapot; duldt geen uitstel. 3. Wil de persoon die je heeft tegengewerkt raken / treffen, maar woede is niet efficiënt: kan doel missen. ➔ woede verblindt. 4. Woede moet gevoeld worden: de persoon moet pijn hebben, maar je haalt geen apart genot uit het feit dat hij/zij het voelt. 5. Oordelen (cognitief vermogen) van de persoon die woedend is: woede maakt blind en schakelt dit oordeelsvermogen uit. 6. Woede heeft niet de neiging zich uit te breiden. 7. Woede kan loskomen van haar object. ⇨ Als ze maar iets heeft om zich op te koelen. ⇨ Vb.: Moyaert komt thuis en smijt vaas tegen de grond.	1. Dispositie, duurt in de tijd. 2. Heeft tijd, toekomst. ⇨ Vb.: Moyaert haat studenten ➔ juni! ⇨ Vgl.: de hel = uitvinding van de hat, want haat viseert de eeuwigheid. ⇨ Opm.: zelfde familie als de liefde! 3. Dodelijk efficiënt; berekenend. 4. Haat is niet denkbaar zonder sadisme: je haalt apart genot uit feit dat men getroffen wordt. ⇨ Vgl.: is sadisme zonder haat mogelijk?[10] 5. Haat egaliseert / vereenvoudigt oordeels-vermogen: schakelt nuances uit. 6. Haat breidt zich in tweevoudig opzicht uit: a. Haat slaat op persoon zelf via een handeling (vb.: jodenhaat ➔ alles wat jood doet is hatelijk) b. Alle individuen van die klasse. 7. Haat kan loskomen en ook een Ersatz nemen; haat komt los van haar object om het oorspronkelijke nog harder te treffen. ⇨ Kiest een symbolisch object (vb.: persoon x haten ➔ zijn kinderen treffen).

⇨ Uit dit alles volgt dat we anders oordelen over woede & haat (morele beoordeling):

- ➢ Haat maakt iemand verachtelijk: het is moreel verwerpelijk.
- ➢ Woede daarentegen is iets dat jou belachelijk kan maken.

- Samengevat met een voorbeeld: een student wordt onheus behandeld, is woest en haalt een Kalasjnikov; hij begint te schieten in een aula, waar Moyaert op dat moment niet is.
  - ⇨ Woede: als hij Moyaert niet kan raken en toch blijft schieten.
  - ⇨ Haat: als hij weet dat Moyaert van zijn studenten houdt en daarom blijft schieten.
- FP: agressie als reactie op frustratie

  ⇔ Freud: het is mogelijk dat agressie frustratie zoekt / creëert om zich te ontladen.
  - ➢ We voeren oorlog om agressief te kunnen zijn.

[9] Merk op: Aristoteles, Plato, Seneca… hielden zich ook al met dergelijke problematieken bezig.
[10] Dit is discutabel; Moyaert zegt ja aan de hand van het voorbeeld van de SM-clubs ➔ haat kent leedvermaak.

- PS: woede kan in haat overgaan cf. 3 factoren nl.:
  1) Je kan object niet raken & woede stapelt zich op.
  2) Fysiek te zwak; Nietzsche: 'Haat is teken van zwakheid.'
  3) Woede kan niet omslaan in haat zonder het vermogen van het geheugen; je moet iets kunnen bijhouden (kinderen kunnen dus niet haten).
  ⇨ Nietzsche: grootste kweekvijver van de haat = de morele opvoeding.

Hoofdstuk 3: De liefde (beminnen / houden van)

I. Definities? Cf. Thomas van Aquino

1. '**Benevolentia**' (Engels: *Benevolance*) = het goede willen voor.
   ⇨ ≠ naar het goede verlangen, want dan zou je iets missen.
   ⇨ Vgl.: taking care, caring about.
2. '**Complacentia**' = behagen scheppen in het bestaan van iets.
   ⇨ Liefde is blijdschap, waarbij iets is zoals het is.
   ⇨ Richting van 'zijnsliefde': liefde betrokken op dat iemand is zoals hij is.

- Tegenstelling van liefde = haat: het kwade wensen.
  ⇨ Wijst altijd op wanverhouding, niet op éénklank.

💣 Probleem: beminnen en verlangen zijn 2 verschillende werkelijkheden.
  ⇨ Verlangen leeft van een gemis, een tekort.
  ⇨ Voorwerp van de liefde is net het zijn!
    ➢ Toch: 2 worden in verband gebracht nl. we spreken over '**liefdesverlangen**'…

- Is liefde die alleen complacentia is wel échte liefde?
  ⇨ Vb.: Moyaert: "Ik hou van mijn echtgenote" ➔ is blij omwille van het feit dat ze is en dat ze is zoals ze is.
  ⇨ Toevoeging: feit dat ze in zijn nabijheid vertoeft, verhoogt zijn vreugde niet, idem maakt afwezigheid hem niet droef…

3. Houden van = **hechting** (attachment) ➔ pijn van het verlies & vreugde van nabijheid.

II. Oplijsting van de verschillende vormen van liefde

Ia: goddelijke liefde Ib: ouderliefde	III: Mystieke liefde
IIa: vriendschapsliefde IIb: huwelijksliefde	IV: barmhartigheid (naastenliefde)
	V: verliefdheid

- I: liefde van God voor zijn schepping of liefde van de ouders voor hun kinderen:
  - ⇨ Vooronderstellen geen wederkerigheid om tot stand te komen.
  - ⇨ Wel geïnteresseerd in reciprociteit nl. God hoopt dat schepsels zijn liefde zullen erkennen.
  - ⇨ Grond van de liefde is de relatie, niet kenmerken, eigenschappen van het object nl. God houdt van zijn schepping, omdat die schepping uit Hem voortkomt.
    - ➢ Zelfs bij adoptie zo: je houdt van het kind omdat je het adopteert, je adopteert niet omdat je ervan houdt.
  - ⇨ Beide vormen zijn niet zonder jaloezie!
    - ➢ Ill.: Jahwehs eerste woorden: "Ik ben een jaloerse god" d.w.z. Hij verdraagt niet dat Zijn volk andere goden zou aanbidden.
    - ➢ Onderscheid monotheïsme (ontologische claim dat er maar 1 God bestaat) vs. monolatrie (je zal maar tot 1 God bidden).
    - ➢ Monolatrie is combineerbaar met polytheïsme.
    - ➢ Eigenlijke probleem: overspel nl. ik ga naar andere godheid!
- II: vriendschaps- en huwelijksliefde
  - ⇨ Kunnen niet tot stand komen zonder wederkerigheid.
    - ➢ Vriend / vriendin moet het ooit kunnen gezegd hebben.
  - ⇨ Geïnteresseerd in wederkerigheid: hoop relatie te versterken.
  - ⇨ Kent jaloezie (obvious).
- I & II hebben gemeen: het **geduld** nl. tot op zekere hoogte verdragen ze het uitvallen van de wederkerigheid.
  - ⇨ Vb.: ouders kunnen houden van een gehandicapt kind.
  - ⇨ Vb.: scheve schaats verdagen.
  - ⇨ Dit verdragen van de tegenslag maakt/wijst in de richting van onvoorwaardelijkheid / generositeit ➔ '**lankmoedigheid**': het geduld van de tegenslag!
- V: 'verliefdheid' – veronderstelt geen wederkerigheid, maar is er ook niet noodzakelijk in geïnteresseerd.
  - ⇨ Verliefdheid is dus niet noodzakelijk gemeenschapsstichtend.
  - ⇨ Het wordt gekenmerkt door een dubbele intentionaliteit / dubbel object nl. 2 dingen tegelijk willen die elkaar eigenlijk uitsluiten.
    - ➢ Dit vormt samen de verrukkelijke pijn van de verliefdheid.
      (1) Je verlang naar persoon x ➔ je zet charmes in om x te veroveren.

(2) Je verlang naar het verlangen naar x (je wil de afstand > nabijheid).

DUS: je verlangt zowel naar aanwezigheid als afwezigheid! …

15 april

III. Plato over de liefde (het Symposium)

- Eros: in het Symposium (= uiteenzetting van een fictieve feestviering) ➔ geen dialoog!
  - ⇨ Alle notabelen moesten er een uiteenzetting houden over Eros (liefdesverlangen).
  - ⇨ Elk op zijn manier beschrijft de deugd van de Eros.
  - ⇨ Aristophanes (komedieschrijver, o.a. over Socrates) vertelt een ontroerend, dramatisch verhaal over de liefde.
- Uiteenzetting van Socrates:
  (1) Onderscheid zich van anderen, omdat hij iets weet [enige plek waar dit voorkomt].
  (2) Hij haalde het inzicht niet uit zichzelf (⇔ idee van de maieutiek); waarheid werd hem meegedeeld door een mystieke vrouw; hij werd dus ingewijd in de waarheid.
  - ⇨ Dit 'vervelend' verhaal komt als laatste aan bod en wordt verbonden met *Platoonse liefde*.
- Aan het eind van de uiteenzetting gebeurt iets vreemd: een dronken man, **Alcibiades**, staat lawaai te maken aan de deur met zijn kompanen. Het is een roemruchte man, de **Eromenos** (lieveling) van Socrates, die de **Erastès** is in deze verhouding. Hij had een dubieuze politieke rol, in die zin dat hij de leider van de stadstaat Athene was geweest, maar tegelijk een onuitputtelijke seksuele appetijt had en verspilzucht. Hij bracht Athene aan de rand van de afgrond door een mislukte campagne tegen Sicilië. Hij moest immers vluchten naar Sparta, waar hij de koningin versierde en geheimen van Athene prijsgaf (= landverraad!).
- Toch wordt Alcibiades binnengelaten op het symposium, op voorwaarde dat hij ook een lofrede houdt. Iedereen schiet weer wakker en is benieuwd. Hij stapt op Agathon (mooi & goed, de prijswinnaar) af en is uit op een affaire; hij wil hem omkransen met violen. Socrates zit echter naast Agathon: beide schrikken. De gênante confrontatie gaat als volgt:
  - ⇨ Alcibiades: "Socrates, jij hier? En je zit weer naast de mooiste van het gezelschap!"
  - ⇨ Socrates: "Sinds die man van mij houdt, gunt hij mij niet de schoonheid van andere lichamen."
  - ⇨ Alcibiades: "Ik kom voor Socrates."

- De Eromonos mag de Erastès niet verleiden, want dan brengt hij hem in verleiding (wordt te passief); hij mag zich wel beschikbaar stellen. Toch eindigt het Symposium met deze gênante scène, waarom?
  - ⇨ Achtergrondcommentaar: Rudi te Velde / Martha Nussbaum (The Fragility of the Goodness & Upheavals of the Emotions).
- Aristophanes' uiteenzetting: in begin waren levende wezens buitengewoon sterk (bolvormig).
  - ⇨ drie soorten bollen: man/man; man/vrouw; vrouw/vrouw.
  - ⇨ Beginnen te rivaliseren met goden uit de lagere rangen, omdat ze zo sterk zijn.
    - ➢ Deze goden doen hun beklag bij Zeus; krijgen geen aanbidding meer.
  - ⇨ De bol wordt doormidden gebroken (= castratie) ➔ 2 weerhelften smachten naar elkaar![11]
  - ⇨ Levinas: eros = incestueus, want je wil weer eenheid vormen.
  - ⇨ Drie soorten verlangens (per geslachtscombinatie).
  - ⇨ Het is een **verstikkend** verlangen: ze blijven aan elkaar hangen, omdat er geen seksuele bevrediging mogelijk is; de geslachtsorganen staan immers aan de buitenkant.
    - ➢ Zeus krijgt medelijden, want ze sterven van verlangen.
    - ➢ Apollo moet de geslachtsorganen verplaatsen: bevrediging (kalmering) wordt mogelijk en de beide helften kunnen elkaar loslaten.
- Socrates: eros = kracht gegrond in het gemis, waarbij je mist wat je bewondert.
  - ⇨ **Adorerende liefde** nl. wat je zelf niet hebt.
  - ⇨ Je bewondert het perfecte, het volmaakte; wat niet wil zeggen dat het object perfect is! Wel dat het deelt in de perfectie (cf. participatie ➔ zinnelijke schoonheid).
  - ⇨ Wat je niet hebt, wil je bezitten, niet in de zin van hebben, veeleer qua delen in de kracht van die perfectie ➔ **narcistische liefde**.
    - ➢ Vgl.: ouders die waarschuwen voor 'slechte vrienden'.
  - ⇨ Metafysische achtergrond: eigenschappen van individu die intrinsiek niet waardevol zijn; enkel in het licht van de perfectie, i.e. instantiaties ervan.
    - ➢ De drager van een eigenschap.
  - ⇨ De eros is uit op perfectie: hoe meer, hoe beter.
    - ➢ Vb.: x draagt 2 preferenties, y 3 en z 4, dan zal eros van x over y naar z gaan.
  - ⇨ Eros is dus bereid x te vervangen door y, als y minstens even veel preferenties heeft.
    - ➢ Gevolg: eros is liefde die draait rond de verwisselbaarheid, begint op niveau van de zinnelijke eigenschappen, maar houdt niet op.

[11] Merk op: Apollo doet het oplapwerk; dit is de verklaring voor de navelstreng.

- **Lacan**: het erosverhaal van Socrates is een *Don Juan* verhaal; dat van de onverbeterlijke romanticus, die is bespookt door het beeld van de ideale vrouw en in iedere vrouw er een stukje schijn van ziet.
  - ⇨ De zinnelijke eigenschappen breiden zich uit naar morele / intellectuele eigenschappen. Je verlaat hiermee de zinnelijke echter niet! Je wil intellectuele preferenties, omdat die bovenop de zinnelijke komen.
- **D. Hume**: discussie lost het spel van *waarom hou je van mij?* niet op: het is een onoplosbare metafysische puzzel.
  - ⇨ Je moet de aandacht van de vraag afleiden!
- "***Scala Amoris***": de opstijgende ladder van de liefde, bezield door het perfecte.
  - ⇨ Tegelijk kom je dichter bij de bron, die het schone waar maakt.
  - ⇨ Hoe dichter bij de bron, hoe meer kans op een omslag, nl. dat de eros getransformeerd wordt en overgaat in iets anders (geen verlangen naar, wel staan in het licht van).
  - ⇨ Dit heeft te maken met een mystiek inzicht: het is geen verworvenheid; je beschikt er niet permanent over (= dispositie). Bovendien is het actief; je ontvangt het, maar je kan er geen beslag op leggen. Het is in zekere zin een gunst.
    - ➢ Vgl.: Nietzsche – *amor fati*; niet aanvaarden, want dan voel je nog strijd om de tegenslag te overwinnen; wel ik word één met het leven (instemmen, ja zeggen).
    - ➢ Vb.: wandelen – landschap zien als schoonheid van buitenaf die het landschap mooi maakt.
- <u>Waarom het verhaal van Alcibiades?</u> (Filosofisch relevant of niet?)[12]

  (1) Apologie van Plato voor zijn leermeester.
    - ➢ Socrates zou de jeugd hebben gecorrumpeerd, hij was seksueel promiscue.
    - ➢ Uit de woorden van Alcibiades blijkt dat Socrates ascetisch is ➔ vrijspraak!

  (2) Allegorie: voorafschaduwing van een groter gebeuren: de stadsstaat Athene voor een afgrond.

  (3) Structuur van een tragediefestival: eindigt met saterspelen.

  (4) Plato vervolledigt zijn beeld van eros: laat de duistere kanten ervan zien, m.n. de ontembaarheid van de zinnelijke driften.

  (5) Verhaal van mislukking ➔ wie is verantwoordelijk?
    - ➢ Alcibianus: liet zich niet onderzoeken.
    - ➢ Socrates: heeft te snel te hoog gemikt.

[12] De passage werd jarenlang niet vertaald.

- De goden (!): willen zich amuseren en laten ons daarom een lijdzaam spel met elkaar spelen cf. drama van de liefde.

(6) Nussbaum & Lacan: Plato is een soort kritiek op zijn leermeester.

- In het verhaal van Socrates krijgt de exclusieve liefde geen plaats, m.n. hechting, waardoor een persoon niet verwisselbaar is.
- Lacan: exclusieve liefde is niet mogelijk zonder afgunst en jaloezie.

- Bij Plato ontbreekt:
  a. Exclusieve liefde.
  b. Enkel verliefdheid is gegrond in eigenschappen; de grond van de liefde is de relatie.
  c. Liefde in de zin van vriendschap (hechten).
     ⇔ Aristoteles: begrijpt de liefde vanuit de vriendschap (= gemeenschap stichtend).

IV. Liefde in het Christendom

- Keerpunt in de visie! Omslag = breuk met het Griekse denken.
  ⇨ Voor meer achtergrond, zie Nygren, A.: "*Eros & Agapè*".
- Één profeet, lid van een mystieke sekte met bijzondere aantrek: Jezus.
  ⇨ Sprak in het Aramees: "God is liefde", wat tot de verbazing van de mensen spreekt.
  ⇨ Vertaling in het Grieks (toenmalige bezetter = Romeinen): '**Agapè**' (= onbestemde liefde).

Eros	Agapè
Behoeftige liefde, gegrond in gemis.	Gegrond in overvloed.
Gemotiveerde liefde (gegrond in perfectie).	Niet gemotiveerd door een object; spontaan.
Hangt af van de kwaliteiten v/h object.	Waardeonverschillig.
Deelt in de waarde van het object.	Schept waarde.

22 april

V. Barmhartigheid (naastenliefde)

- 'Bemin je naaste zoals jezelf': formulering die reeds letterlijk in het O.T. stond; oorsprong is m.a.w. niet te danken aan het christendom en het staat ook in de Koran. Bovendien was de notie ook bekend in wijsheidsliteratuur (o.a. Boeddhisme).
- Verschillen:

(1) In het jodendom verwoordt als een juxtapositie tussen andere geboden / gedragsregels. Zo staat het bv. naast het verbod om de doven te vervloeken en om de blinde een stok voor de voeten te leggen.

Het **christendom** heeft het **gebod verheven** tot het op één na hoogste. Het hoogste gebod is bijgevolg voortaan een dubbel gebod: bemin God bovenal & bemin uw naaste. Er is een verschil tussen God en je naaste; de liefde tot God houdt nog meer in dan naastenliefde, maar is niet mogelijk zonder.

(2) Het christendom geeft **extreme formulering** aan naastenliefde nl. **vijandliefde** (bemin je vijand). Deze formulering maakt naastenliefde tot één van de raarste geboden waarmee de mensheid ooit is belast. Het wordt een gebod dat grenst aan het immorele.

- De conclusie zal zijn dat er geen wreder, onmenselijker gebod is dan het genoemde:
  a. Eigenaardig**: 2 zaken** worden gekoppeld **die je niet kan koppelen** nl. liefde & plicht.
  b. Meest basale regels in de ethiek zijn negatief geformuleerd, m.n. als verbod. **Naastenliefde trekt geen grens** en zet de deur open naar een oneindigheid (= steeds meer, nooit genoeg).

  ⇨ Illustratie: Nietzsche & Freud – christendom geassocieerd met schuldcultuur, waarbij schuld ontstaat door de 'steeds meer en nooit genoeg'-mentaliteit.

  ➢ Vb.: voor zieke ouders zorgen ➔ je doet nooit genoeg, want God verbiedt niets.

  c. Meest **tegennatuurlijke gebod** waarmee de mens ooit werd opgezadeld.

  ⇨ Cf. natuurlijke fundering van goed & kwaad vindt zijn wortels in de natuurlijke sensibiliteit om lust/onlust te ervaren. Dit zijn de natuurlijke vermogens van de mens als eerste sporen van moreel goed/kwaad.

  ➢ Wat een lichaam aangenaam vindt, wordt door dat lichaam omarmt / verwelkomt. Lust is iets waar het lichaam van houdt.

  ⇔ onlust / onaangenaam heb je afkeer voor, stoot je af: haat!

💣 Dit wordt later door **Kant** verworpen: moreel goed / kwaad heeft geen oorsprong in de zinnelijkheid van de mens. Reden: lust / onlust zijn inhoudelijk onbetrouwbaar (vgl.: Freud)

- Wat zien we? Vijandliefde haalt de natuurlijke fundering onderuit!

  ⇨ Natuurlijke reactie op de vijand is immers haten.

  ⇨ Vandaar: veel radicaler dan de Categorische Imperatief ('Gij zult'); je plicht doen is immers niet noodzakelijk onaangenaam, want kan samenvallen met wat je graag doet.

  ⇔ vijandliefde: doet altijd pijn!

  d. Gebod grenst aan **immoraliteit**: vijand moet gestraft worden, niet bemind.

- **Conclusie**: vijandliefde is het meest excessieve gebod dat de mensheid ooit heeft bedacht.

  ⇨ Christendom erkent dit ook cf. N.T. "*Naastenliefde is een doorn in het oog van de rechtvaardigheid; een steen des aanstoots.*" ➔ Moyaert: 'luis in de pels van de ethiek'.

  ⇨ Geen probleem als er i.p.v. liefde 'respect' had gestaan.

⇨ Elke liefelijke pastorale uitleg is fout!

- ➢ Wie het exces wegmasseert, zit ernaast! Het is een onhandelbaar gebod.
- ➢ Freud: het is een absurd gebod.

- Desalniettemin: mens vraagt zich af wat ermee te doen, vanuit het inzicht dat het exces niet kan worden weggemasseerd. ➔ **<u>drie manieren waardoor gebod leefbaar wordt</u>** nl.

(1) Spirituele uitleg (o.a. Kierkegaard).

(2) Rooms Katholieke Kerk (vgl.: reformatie) ➔ naastenliefde herverwoord in de *Werken van Barmhartigheid*, i.e. 2 reeksen van 7 (lichamelijk & geestelijk).

(3) Barmhartigheid in een Seculiere Samenleving (God is op sterven na dood en geeft geen richting meer aan het leven) ➔ met crisis van de moderniteit valt zeer goed te leven.

- ➢ Twee antwoorden:
  a. Naastenliefde bestaat in uitbreiden en radicaliseren van bestaande ethiek.
  b. Naastenliefde is een onderbreking van bestaande gedragsregels. Wat Moyaert *lankmoedigheid* (geduld) zal noemen.

<u>Nadere toelichting bij deze structuur</u>

(1) Kierkegaard: '***Daden van Liefde***'

- Gedachte: vertrekken vanuit het spirituele inzicht dat alles wat je bezit een zaak is van **gave**.
  - ⇨ Je kan geen recht claimen op wat je hebt gekregen: we verdienen ons bestaan niet! Het is een geschenk en ik heb er bijgevolg geen eisen op.
  - ⇨ Deze gedachte moet uitgebreid worden: het is ook je ouders gegeven dat je er bent.
- Gevolg: houding van **dankbaarheid**.
  - ⇨ Toch: door iets terug te geven, kan je de oorspronkelijke asymmetrie niet herstellen! Alles wat je geeft uit dankbaarheid was immers al een gave.
  - ⇨ Ten overstaan van je schenker blijf in de schuld staan.
- Vanuit dit besef kan je naastenliefde begrijpen: wie inziet dat hij meer heeft gekregen dan hij recht op heeft, is in staat meer te geven dan waartoe hij verplicht kan worden.
- Tweede reden waarom Kierkegaard interessant is: behoort tot **gereformeerde theologie** nl. geleid door de idee van de **transcendentie van God**:
  - ⇨ God zelf staat boven de mens; is in staat de wet te transcenderen.
  - ⇨ Vb.: God redt en verdoemt wie Hij wil, zoals Hij wil.
    - ⇔ Kant: God is diegene die de ethiek voltooit.
- Kierkegaards invulling: God staat zodanig boven de wet, dat Hij je dingen kan vragen, die totaal niet overeen komen met de wet of die zelfs grenzen aan het immorele.

⇨ Illustratie: O.T. – profeten die naakt rondlopen in de woestijn, offer van uw zoon…

⇨ God is excessief, maar ook de enige die ertoe in staat is zo'n radicaal offer te vragen.

⇨ Dat is een **geruststelling**! Met God valt ook goed te onderhandelen.

➢ Moderniteit: God is dood en de naaste neemt zijn plek over; vandaar *Leve God onze naaste*! Het verschil hierbij is dat die terroristische figuur die boven ons staat, overal kan opdagen ➔ °**terreur van de naaste**.

💣 In navolging hiervan is er nog een <u>vierde uitleg</u>: het is makkelijker om het kwade te vergeven. Dit is de **Aristotelische** (aristocratische) **uitleg** nl. vergeef je vijand, dan ben je niet langer slaaf van je eigen haat (= zelfvergiftiging). Vergeving wordt hier gebruikt om je eigen soevereiniteit terug te winnen.

(2) **De werken van Barmhartigheid**: iets wat je kan doen, daden die je kan stellen.

a. <u>De lichamelijke werken</u>: hongerigen spijzen, dorstigen laven, naakten kleden, vreemdelingen herbergen, zieken bezoeken, gevangenen verlossen en doden begraven.

b. <u>De geestelijke werken</u>: bedroefden troosten, twijfelaars raadgeven, zondaren vermanen, onwetenden onderrichten, beledigingen vergeven, bidden voor levenden & doden, lastigen verdragen.

⇨ Vijandliefde staat niet vermeld op de lijst! Bron van ergernis wordt geëlimineerd.

➢ Helemaal weg? NEE: eerder ondergedoken of geanonimiseerd.

⇨ Deze 14 werken putten naastenliefde niet uit; erboven staat goddelijke liefde.

- Merk op: *doden begraven* – 6 andere werken komen overeen met wat we vandaag doen in de zin van pijn verlichten of onlust wegnemen. Het getal bij dergelijke handelingen doet er niet toe: mensen moeten geholpen worden. Maar: dode voelt niets ➔ je kan niet zeggen dat je pijn wegneemt hiermee. Het eigenlijke motief is dus niet het onaangename van pijn, maar de eer in de mens.
- Geestelijke werken: meeste zijn gericht op het wegnemen van pijn, maar bidden dient bijvoorbeeld tot niets. *[eigen noot: dit is wat Moyaert beweert, niet akkoord]*

(3) **Seculiere samenleving**

a. <u>Naastenliefde is uitbreiden / radicaliseren</u>

- Van Dale: naaste = diegene die je fysiek nabij is; in de eerste plaats je bloedverwanten.

⇨ Voor de kleine groep mensen ben je bereid meer te doen dan voor anderen!

⇨ In bepaalde landen door de wetgever erkend: je moet je kinderen niet verraden.

- Je moet nu die kring verruimen tot aangetrouwden, straatgenoten, landgenoten…

⇨ ° **universele menslievendheid**.

⇨ Je moet je houding van liefde radicaliseren nl. steeds meer voor steeds meer mensen.

- **Moeilijkheden**:
    1) Naastenliefde is altijd gericht op minstens één, niet op de mensheid nl. jouw beulen vergeven (persoonsgebonden), niet de nazibeulen.
    2) Er wordt gesuggereerd dat onze 'gewone' omgang met elkaar al van barmhartige aard is.

b. <u>Klemtoon op onderbreking, wat eindigt in lankmoedigheid.</u>

- Vertrekken van een niet-Kantiaanse ethiek: plicht is niet alles dominerend. Ethiek bestaat uit een complex netwerk van praktische regels (omgangsvormen) waarbij je elkaar spontaan als persoon bejegent.
    ⇨ Persoon in metafysische zin: de categorie die staat voor wat onvervreemdbaar aan bepaalde levende wezens toekomt (i.e. homo sapiens).
    ⇨ Persoon in praktische zin: persoon zijn betekent in staat zijn typische persoonsgebonden handelingen te begrijpen.
        ➢ We gaan ervanuit dat de ander als persoon (gepast) zal reageren op wat ik doe.
        ➢ Vb.: Moyaert zegt 'Goeiemorgen' tegen een passant ➔ hij veronderstelt dat die persoon weet wat het betekent & dat hij zal reageren.
        ➢ Vgl.: Strawson – Freedom & Resentment.
- Barmhartigheid: de vraag '*Wie is mijn naaste?*' vervangen door de vraag '*Wanneer <u>wordt</u> iemand mijn naaste?*'.
    ⇨ Aandacht voor **omstandigheden** wanneer iemand je naaste wordt: de omstandigheden waarin de ander als persoon niet meer in staat is te handelen als persoon. Hij valt m.a.w. buiten het normale circuit van persoonsgebonden handelingen.
    ⇨ Wat te doen? Gericht blijven op het goede, maar verdragen dat het niet aankomt en dat de ander er niet meer voor vatbaar is.
- Voorbeelden:
    1) Bedroefden troosten: behoort tot de basis van de ethiek; is wat mensen doen. Dit wordt barmhartigheid wanneer de bedroefde die ons om troost vraagt zich uiteindelijk niet laat troosten (= de troosteloze). Dan moet je uithouden / verdragen dat diegene die vraagt om troost zich niet laat troosten.
    2) Twijfelaars raadgeven: persoon die om raad vraagt, wordt je naaste, als hij zich toch niet laat bijstaan door jouw raad (= de radeloze). Dan moet je verdragen dat de raadvrager toch geen raad aanvaardt.

3) Zonden vergeven:
   A) Bereid zijn steeds ergere dingen te vergeven voor steeds meer mensen (zelfs het absolute kwaad…).
   B) Moyaert: verdragen dat er een kwaad is dat je niet kan vergeven.

⇨ Metafysisch gezien zet Moyaert zich af tegen Nussbaum, die wijst op een herstel van een gemeenschap met behulp van naastenliefde.

- Barmhartigheid komt op de rand van handelen en niets doen te staan: het is actief en passief.
  ⇨ Dulden is verdragen als je inziet dat je niets meer kan doen.
- **<u>Samengevat</u>**: naastenliefde beweegt zich bij het inzicht dat het helpen niet meer helpt.
  ⇨ Dan is de vraag: '*Heb je nog enige speelruimte?*'
    - Moyaert: hij die in staat is te bidden, beschikt over meer bewegingsvrijheid dan degene die het niet kan. De basale geste van bidden is niet alleen loven, ook je opnieuw verlossen van je verantwoordelijkheid.
    - Metafysische gedachte: religie is begrensde ethiek, niet de voortzetting ervan. Ik ben niet verantwoordelijk voor alles wat fout loopt in mijn leven.

29 april

Hoofdstuk 4: Symbolisering

Sommige filosofen beweren dat dit het enige domein is dat de mens onderscheidt van de dieren.

I. <u>Begripsbepaling</u>

- **Richtinggevende <u>voorbeelden</u>**

(1) Kinderen die oorlogje spelen: elkaar doodschieten en uit de dood herrijzen.
(2) Woedend zijn op collega y, maar dan tegen tafelpoot x stampen i.p.v. te slaan op y.
(3) Geboorte van een kind in de familie ➔ ander kind neemt speelgoedje weg uit de wieg en gooit dat met veel plezier in de vuilbak (of onder de kast); speelgoed x i.p.v. baby y.
(4) Klassieke voorbeeld: *Fort-Da voorbeeld* (cf. 'Aan gene zijde van het Lustprincipe').
   ⇨ Kind speelt met een klosje garen, omdat hij passief de uithuizigheid van zijn moeder ondergaat. Door het klosje echter te laten verdwijnen en verschijnen, kan hij het actief meemaken. Hierbij levert het kind een grote culturele prestatie (waar filosofen zeggen dat het om een symbolische handeling gaat).
   ⇨ Klosje x i.p.v. moeder y.

⇨ Toch: onduidelijk wat het precies symboliseert? Het gaat niet alleen om de moeder, wel om de impact:

a. Pijn van de scheiding? (depressie, verlies)
b. Woede? (de moeder laat het kind in de steek)
c. Uiting geven aan de blijdschap? (eindelijk is ze weg!)

- **<u>Vraag</u>**: waartoe zijn symbolische handelingen in staat? Wat brengt ze precies op de scène?
  - ⇨ Misschien representeren (weergeven & bewerken) symbolische handelingen geen gebeurtenissen, maar maken ze die alleen mogelijk.
  - ⇨ Illustratie: **trauma** – niet een wrede gebeurtenis, maar wel een gebeurtenis die betekenissen kapot (onmogelijk) maakt.
  - ⇨ Door symbolisering schep je afstand met die gebeurtenis, waardoor het toch iets kan beginnen betekenen.
  - ⇨ De handelingen scheppen de ruimte waardoor betekenis mogelijk wordt.
- Karakterisering van **symbolische handelingen**:
  - (1) Plaatsvervangers (x i.p.v. y).
  - (2) Ombuiging van direct naar indirect (y via x) ➔ zitten minder nauw op de huid.
  - (3) X komt in de plaats van y, maar is in staat de functie ervan over te nemen; het **vertegenwoordigt** ook y.
    - ➢ Wie in staat is te symboliseren (= <u>vermogen</u>) kan x nemen alsof het y is.
    - ➢ X beschouwen als equivalent (met dezelfde kracht als) met y.
    - ➢ Let wel: geen sprake mogelijk van intellectuele verwarring tussen x & y.
  - (4) Symbolische handelingen doen 2 dingen tegelijk: afstand **scheppen** & **overbruggen**.
    - ➢ Het is een **neutralisatie**, i.e. overwinning van de haat (destructie). Met andere woorden: bevrediging van mijn verlangen en niet louter uitdrukking geven eraan.
- Dit heeft een enorme actieradius!
  - ⇨ Gegeven voorbeelden draaien rond symbolische objecten, maar kan uitgebreid worden naar fysische handelingen (vb.: middelvinger opsteken).
  - ⇨ Ook taal heeft ten gronde een symbolische structuur.
    - ➢ Kan het directe ombuiten in het indirecte (zeggen wat je wil doen i.p.v. doen).
- "Symbolische handelingen dragen bij aan de vorming van de zeden."
  - ⇨ Klopt <u>NIET</u>, want kan ontzettend wreed zijn nl. iemand raken in wat hem het meest dierbaar is als symbolische handeling (cf. supra).

- Symboliseren vs. communiceren:
  - ⇨ Communiceren = iets meedelen.
  - ⇨ Symboliseren = mogelijk zonder communicatie; wel zo dat je symbolen kan gebruiken om te communiceren.
    - ➢ Ill.: bij graf overledene ➔ geen communicatie, wel symbolisering.
    - ➢ Vb.: verliefd zijn ➔ brief schrijven, in enveloppe steken en dan in de lade van je bureau steken. Dit is een symbolisering van je liefde, zonder communicatie.
- **Definitie**: symboliseren is de bekwaamheid (of het vermogen) om x te nemen als equivalent van y en vervulling te vinden door y te vervangen.

II. Twee gangbare theorieën

- **Overzicht:**
  (1) **Intellectualistische symboolhandelingen**: waar Wittgenstein zijn pijlen op zal richten, in reactie op Frazer (*the Golden Bow)*; ook Moyaert vindt dit een foute theorie.
  (2) **Expressivisme**: je drukt er iets mee uit (nl. betekenissen), al is het geen communicatie.
  (3) Toevoeging/verfijning van (2): symboolhandelingen zijn reacties op een gebeurtenis, die je dwingt te antwoorden.

Intellectualisme

- Probleem: intellectualisme ziet symbolische handelingen als **onvolwaardige handelingen**, die iets mankeren en verbeterd kunnen worden. Hierdoor miskent men net de kracht van symboolhandelingen!
  - ⇨ Dit suggereert dus dat het om instrumentele handelingen zou gaan (middel, niet intrinsiek waardevol).
  - ⇨ Instrumentele relatie is gebaseerd op beliefs (overtuigingen) en is dus een zaak van het intellect.
  - ⇨ Voorbeelden:
    - ➢ Farmacie – Dafalgan als middel om hoofdpijn weg te krijgen, gebaseerd op de overtuiging dat het een goed chemisch middel is.
    - ➢ Klassiek vb.: voodoocultuur in Haïti – popjes met naalden bewerken, waarbij we iets bij y kunnen bewerkstelligen vanuit de overtuiging dat het werkt.
  - ⇨ Symboolhandelingen zijn gefundeerd op een kosmologie, indien ze aan een breder netwerk toekomen.

- Gevolg: de symboolhandelingen kunnen verbeterd worden als je overtuiging fout is, i.e. het beoogde effect op een betere manier verkrijgen.

  ⇔ Moyaert: symboolhandelingen zijn waardevol op zich, omdat ze net geen effect beogen.

  ⇨ Interessant voor *ontwikkelingspsychologie*, die suggereert dat symboolhandelingen wijzen op een gebrekkig abstractievermogen (een lage ontwikkeling).

  - Kinderen zijn nog niet in staat om de juiste causale verbanden te vatten.
  - Niet: in staat x te onderscheiden van y (= verwarring), vandaar: symbolische handelingen als verwarde handelingen.

  ⇨ Bijvoorbeeld: kind neemt knuffeldoek ➔ is nog niet in staat onderscheid te maken met de moeder…

  - Kritiek: het kan niet zijn dat kinderen zo'n verschil niet kennen!

Expressivisme: symboolhandelingen zijn een mise-en-scène, waarin je op een typisch menselijke manier zaken ensceneert. Voorbeelden: liefde, eenzaamheid, angsten, wanhoop…

- Uitdrukking van wat je aanbelangt – een beweging van binnen naar buiten nl. je geeft vorm en bevredigt het.

  ⇨ Symboolhandelingen zijn **spontaan**, instinctief (prereflexief); je stelt die onnadenkend, i.e. niet op basis van een deliberatie of consideratie.

  - Wittgenstein: instincthandelingen nl. niet geteld op basis van overtuigingen.
- Expressivisme **volstaat niet**: symboolhandelingen zijn in eerste plaats een reactie binnen de cultuur (opvoeding) en dus geen beweging van binnen naar buiten.

  ⇨ Suggereert ook dat je verlangen uitdrukt; het is echter meer!

  - Ze vervullen (symbolisch) je verlangens.

III. Incarnatie & Relikwieën

- Volgende twee zaken zijn interessant om nader te belichten:

  (1) Belichaming van betekenissen (incarnatie).

  (2) Aparte categorie nl. relikwieën – iets wat we dagelijks nog bij de hand hebben.
- **Belichaming**: explicitatie van feit dat x een equivalent is van y; het neemt de rol ervan over.

  ⇨ **Incarnatie**: je moet y vinden in x, niet de bedoeling dat je via x aan y denkt.

  ⇨ Voorbeelden:

  a. Oorlogsmonument ➔ mensen gaan erheen om nabestaanden te eren. Ze zoenen of raken de naam aan wanneer ze de desbetreffende overledene gevonden hebben. Dit wijst op incarnatie nl. in x wordt y gevonden.

b. Grote bewondering voor een persoon (vb.: Freud) ➔ men wil naar zijn geboortehuis gaan om zijn meubels te zien en erin te gaan liggen, zitten…

- In de filosofie is een onderscheid tussen:
  - ⇨ Tekens.
  - ⇨ Symbolen: herkenbaar aan fysieke contact, meer dan tekens in die zin dat we in het teken de bedoelde werkelijkheid vinden.
- Dit ligt aan de basis van een **keerpunt** in het Westen: **concilie van Trente** (16e eeuw).
  - ⇨ De theologische zege voor de breuk tussen Rome en de reformatie.
  - ⇨ O.a. discussie over de essentie van symboolhandelingen, met name de eucharistie met het brood & de wijn (x) als lichaam & bloed (y).
    - ➢ Gereformeerde stroming: x is een teken van y; het verwijst ernaar.
    - ➢ Rome: die relatie is te zwak! Brood is tegelijk een incarnatie of belichaming van het lichaam ➔ in het brood moet je het lichaam vinden.
- **Relikwieën**: ook incarnatie, maar onderscheiden zich door het feit dat ze hun meerwaarde te danken hebben aan de **causale band** tussen x en y.
  - ⇨ Dit houdt in: x is causaal verband met y, want x is voortgekomen uit/aangeraakt door y.
  - ⇨ Voorbeelden:
    a. Uurwerk van je grootvader dat je ooit op speciaal moment kreeg ➔ meerwaarde te danken aan het feit dat hij het gegeven heeft.
    b. Bewondering voor een persoon, bv. Freud ➔ alle toeristen willen contact met zijn divan, want dat is één groot relikwie.
    c. Boekverzamelaars: willen de oorspronkelijke gesigneerde editie, niet omwille van de financiële meerwaarde, wel omwille van contact met de persoon.
    d. Trouwring ➔ bij verlies wil je die niet vervangen door een identiek exemplaar.
  - ⇨ Waarover na te denken valt: dodenmaskers zijn ook relikwieën en worden daarom in een museum achter glas geplaatst, want iedereen zou eraan willen komen…

19 mei

IV. Iconen en beeldvorming

Dit is bijzonder actueel, denk aan de spotprenten over Allah in o.m. Charly Hebdo en alle gevolgen van dien… De pers lanceerde een vermaning en een oproep naar meer zelfrelativering en ironie. Wat men niet heeft gedaan is de verontwaardiging vanuit de islam proberen te begrijpen. De wortels liggen immers dieper dan alleen die sportprent! Om het even welke

afbeelding van de profeet brengt irritatie teweeg. We zullen proberen te begrijpen waar die **irritatie** haar wortels heeft. Dit brengt ons bij de moeilijke verhouding in alle godsdiensten met religieus beeldmateriaal en gaat terug op het Oude Testament m.n. **iconoplasme** (beeldvijandige houding). Het christendom verdedigt hierbij de meest extreme posities nl. het calvenisme (even beeldvijandig als jodendom) vs. de orthodoxe kerk (bidden met beelden, zgn. iconen verheven tot hoogste vorm van gebed).[13] Deze godsdienst kende ook Beeldenstormen, beslecht met het concilie van Nicea.

Structuur van de les:

(1) Oude Testament: wat werd precies verboden en waarom?
    ⇨ Belangrijkste argument: onzichtbaarheid / transcendentie van Jahweh, is niet wat de filosofen onthouden hebben.
    ⇨ Interessanter: beelden verboden om jaloezie van Jahweh niet te wekken.
(2) We gaan ervanuit dat het gevoelig materiaal is, omwille van de inhoud: de religieuze gevoeligheid m.n. wat met God gerelateerd is. Deze aanname is echter fout! Beeldmateriaal ligt ook gevoelig in niet-godsdienstige context. De moeilijkheid met beelden is dus geen louter religieuze aangelegenheid.
(3) Symbolische praktijken werpen een ligt op de complexe verhouding met beelden.
(4) Iconen moeten begrepen worden als relikwieën; sterker nog het zijn relikwieën.

Uitwerking:

(1) Beelden worden verboden omwille van de onzichtbaarheid: God heeft geen gelaat. De radicale transcendentie van God overstijgt alle zichtbare verschijningen. Beide antwoorden zijn materieel **fout**!

- Wat wordt verboden?
    ⇨ Geen afbeeldingen maken van hemellichamen, dieren in de lucht, in het water, op het land en het gestalte van de mens. Deze mogen ook niet gebruikt worden om tot Jahweh te bidden.
- Waarom? De jaloezie in combinatie met de onzichtbaarheid.
    ⇨ Twee zaken onderscheiden:
        ➢ Onzichtbaar in relatie tot de mens.
        ➢ God zonder gelaat (in se).

[13] Rome houdt hierbij – zoals steeds – de kerk in het midden.

⇨ twee grote religieuze fouten in de cultus (idolatrie genoemd):

a. Verkeerde God aanbidden (= ontrouw, overspel).

b. De juiste God op een verkeerde manier aanbidden (= blasfemie).

- In het Oude Testament worden zij die beelden gebruiken niet blasfemie verweten, maar wel ontrouw, omdat ze overspelig zijn. Cf. Monotheïsme: maar tot 1 God bidden, niet dat er maar 1 God bestaat.
  ⇨ Bespreking a.d.h.v. klassieke casus: ***Het Gouden Kalf*** – woede van Moses wordt veroorzaakt door overspel van het volk, maar uit het verhaal blijkt helemaal niet dat de dansende joden zich tot een andere godheid willen richten… Ook al was het niet de bedoeling overspelig te zijn, toch wordt het hen verweten. Wij zouden denken dat het om idolatrie gaat in de zin van God op een verkeerde manier aanbidden.
  ⇨ Het Gouden Kalf was een motief dat de joden hadden geïmporteerd vanuit een andere naburige godsdienst. Doch niet met de bedoeling om zich tot die godheid te enden, wel om tot Jahweh te bidden. Ze hebben dus aan het kalf een andere **referent** (bestemming) gegeven m.n. Jahweh, want **de referent bepaalt de intentie**.
  ⇨ Verhaal leert dat **de referentie de intentie** bepaalt: ook al hadden ze niet de intentie om naar die andere godheid te gaan, waren ze wel verbonden met die andere godheid; de intentie heeft niet de kracht om de referentie door te knippen en bijgevolg waren de joden overspelig.

(2) Neem volgend voorval: Moyaert heeft een scheve schaats gereden, maar zijn huwelijk heeft het overleefd en hij is in goede onderlinge verstandhouding uit elkaar gegaan met die minnares: er zijn geen grote scheuren en alle cadeautjes werden teruggeven, behalve één foto. Wanneer zijn echtgenote plots die foto in zijn portefeuille ontdekt, is ze jaloers.[14] De reactie loopt parallel met die van Jahweh: referent van de foto is de maîtresse en Moyaert probeert die door te knippen door bijvoorbeeld te zeggen *het herinnert me aan hoe goed ik het bij jou heb* tegen zijn echtgenote.

- Gevoelig material: blijkt dat we voor iets anders gevoelig zijn dan voor de afbeeldingswaarde van foto's: het speelt mee, maar is van ondergeschikt belang.
  ⇨ Vb.: kind verliezen – ouders grijpen spontaan naar foto en bewenen die letterlijk. Zoeken vertroostend contact met die foto (de nabijheid) en gebruiken hem niet om herinnering levend te houden. Wat vertroosting geeft, is niet dat ze dankzij die foto beter aan hun kind kunnen denken, wel de aanraking.

[14] Merk op: foto's functioneren niet als geheugensteun; je zoekt steeds het contact (= incarnatie).

- ⇨ Vb.: meeting met een vriend uit de humaniora, die foto vraagt van Moyaerts vrouw. Hij begint ermee te tongzoenen! Verontwaardiging omdat de afstand niet bewaard bleef.
- ⇨ Vb.: experiment – foto nemen van een dierbaren en dan de ogen ervan uitbranden met een sigaret. Iedereen zal weigeren en zeggen Moyaert je bent ziek – wat zo is – op enkele flauwe plezanten na. Cf. symbolisch intellectualisme.

- Deze betekenisreacties kunnen we het best uitleggen door het verband te leggen met onze **symboolgevoeligheid**. Symbolische handelingen nemen x i.p.v. y zodat men tegelijk in staat is x te nemen als y zonder dat er sprake is van enige verwarring aan de kant van de symboolgebruiker.
  - ⇨ Argument tegen gebruik van religieuze beelden dat <u>fout</u> is: diegene die gebruik maakt van beelden, gaat die met God verwarren of het beeld zelfs vergoddelijken.
    - ➢ Immers: de verwarring (vb.: Jahweh met de maan) is te groot om waar te zijn!
    - ➢ Zelfde bij kinderpsychologen: kind kan doek niet van de moeder onderscheiden…
      ⇔ MAAR: zo dom is een kind helemaal niet!
  - ⇨ Sterke symbolen: men is in staat om in x, y te vinden (betekenisincarnatie) wat blijkt uit het contact zoeken of mijden.
- Wat valoriseren we dan wel in een foto?
  - ⇨ Neiging: de gelijkenis geeft een meerwaarde (i.e. de afbeeldingswaarde).
  - ⇨ Klopt <u>niet</u>: stel foto van je vrouw kwijt en dagelijkse ritueeltje voor het slapengaan kan niet meer plaatsvinden. Je krijgt dezelfde foto van je vriend in vervanging en die vertelt pas later dat het een dubbelgangster is die erop staat. Bij dit besef lukt het niet meer om de slaaprituelen uit te voeren…
    - ➢ Conclusie: gelijkenis bepaalt niet de meerwaarde, maar is wel een noodzakelijke voorwaarde (geen voldoende).
    - ➢ Er is een **<u>causale band</u>** nodig: de gelijkenis moet veroorzaakt zijn door contact met de werkelijkheid. Vandaar foto als impressie (Hume) of indrukking van de werkelijkheid.
    - ➢ Ook **reliekwaarde**: een expressie van de werkelijkheid, niet van je emoties.

(3) Terug naar de godsdienst: twee argumenten uit het OT kunnen niet meer gebruikt worden om het beeldverbod in het christendom te onderbouwen, m.n. de combinatie van onzichtbaarheid en jaloezie.

- Spiritualiteit is drastisch veranderd: God heeft zijn gelaat getoond (Christus) & er is geen jaloezie, want in principe kan men weten hoe Hij eruit ziet (en hoeft men dus geen beeltenissen over te nemen).

- ⇨ Toch: kerkvaders die beelden nog steeds verbieden omwille van de **ongewenste intimiteit** (nergens zo verwoord) nl. beeld maken is te dicht komen en oneerbiedig.
- ⇨ Moyaert: in een plaatselijke kerkzyode werd gediscussieerd over welke beelden toegelaten zouden worden: 2D of 3D. Zij lieten de vlakke beelden toe, want anders zou je de neus van Christus tussen duim en wijsvinger kunnen nemen, wat oneerbiedig is.
  - ➢ Alles draait om **eerbied in de aanraking**!

- Islam: hou afstand, kom niet te dicht bij Allah!

(4) Byzantijnse godsdienst: alles doen met iconen, behalve ernaar kijken.

- ⇨ Draait om aanraking, nabijheid.
- ⇨ Verdediging van de iconen: vergeleken met relikwieën (vreemd, want door mensenhanden gemaakt?)
  - ➢ Ze **<u>zijn</u>** zelfs relikwieën, wat betekent dat iconen in de Byzantijnse spiritualiteit moeten gezien worden als iets dat zijn oorsprong heeft in Jahweh / God (geschonken door, een gave van…)
  - ➢ Ze worden dus niet gemaakt, wel ontvangen en daarom mag je ze aanbidden.
  - ➢ De handen van de monniken zijn een instrument van God.

- Vandaar: alles rond religieuze praktijk van het bidden met iconen heeft maar **één doel**, m.n. alles wat mogelijk verwijst naar menselijke oorsprong elimineren, want dat besmeurt het icoon:
  a. Iconen worden niet gesigneerd, ze zijn anoniem.
  b. Niet om het even wie mag iconen schilderen; enkel monniken die zich gezuiverd hebben door lange vasten.
  c. Persoonlijke inspiratie is uit den boze; icoon is een kopij.

18 maart

Gastcollege L. Lauwaert – Markies de Sade & sadisme

I. Inleiding: historische context

(5) Gezien als een libertijn: stroming in de cultuurgeschiedenis (W-Eu, vnl. Frankrijk).
- ⇨ Stroming stopt eind 19e eeuw.
- ⇨ 'liber' (vrij, vrijheid) i/d Romeinse oudheid = slaven die vrijgekocht zijn.
- ⇨ Later: ketterse christenen (anabaptisten), die Bijbel onorthodox interpreteerden.
- ⇨ Begin 17e eeuw: ° libertinisme (duurt 200 jaar).

(6) De stroming van het libertinisme valt uiteen in 4 fases:
(1) **Vroegmodern** [1600 – 1624]: libertijnen (filosofen, dichters, schrijvers) die wereldbeeld in vraag stellen.
(2) **Epicuristische**: genot centraal, figuren die zich terugtrekken in de salons (Parijs) om te genieten in de brede zin van het woord (seksueel, culinair, literair…).
(3) **Aristocratisch** [1725 – 1789]: hofcultuur ➔ seksuele connotatie! (cf. orgiën aan Versailles). De menselijke cultuur wordt gekenmerkt door seksueel verlangen in hydraulische termen (nl. opkomen – verdwijnen).
(4) **Natuurfilosofische**: cf. de Sade.
- ➢ Gegrond in tijdsgebonden natuurfilosofie.
- ➢ Heeft ook nog seksuele betekenis, maar gegrond in specifieke natuurfilosofie.
- ➢ Gaat louter over de literatuur.

(7) Wie is Markies de Sade? (1740 – 1814)
- ⇨ Frans aristocraat.
- ⇨ D.A.F. Donnadien Alphonse François de Sade.
- ⇨ 27 j. doorgebracht in het prison: choquerende literatuur, seksuele losbol (cf. (3)) in een wrede vorm.
- ⇨ Groot # jaren doorgebracht in de Bastille, alwaar hij net voor de Franse revolutie weggehaald werd, omdat hij het volk zou hebben opgehitst vanuit zijn ramen. Op dat moment schreef hij aan zijn bekend manuscript *120 dagen van Sodom*, dat hij op een papyrusrol maakte en in de muur verstopte, maar dus verloor.
- ⇨ Andere werken:
  - ➢ La philosophy du boudoir (slaapkamergesprekken).
  - ➢ Justine & Juliette (de voorspoed van ondeugdzaamheid).

(8) Lacan: J & J vormen precies elkaars spiegelbeeld. [in *Kant avec Sade*]
   ⇨ 19e eeuw: schrijver beweert dat altijd het goede doen niet leidt tot geluk.
   ⇨ Sade moet gelezen worden met Kant in het achterhoofd!
      ➢ Cf. Griekse tijd: het goede doen = geluk.
      ➢ Cf. Kant: analytische band tussen goede en geluk, maar er zit een kloof tussen, want in het immanente leven lukt dit niet.
      ➢ Sade als radicale variant: het goede leidt tot ongeluk.

(9) Testament van Sade (1806): eikels op zijn graf zaaien, omdat het zou verdwijnen.
   ⇨ Mislukt: kort na zijn dood verschijnt sadisme in Franse woordenboek.
      1. Antisociaal natuursysteem [literatuur].
      2. Perversie van het seksueel verlangen [leven v. Sade].

II. De naam 'Markies de Sade'

Zijn naam circuleert later in verschillende contexten nl.:

(1) **Literatuur**: werk was verboden, dus niet (zo) toegankelijk ➔ tijd van het decadentisme (interesse voor 'lage' thema's, vergankelijkheid).

(2) **Klinische**: vanuit psychologische achtergrond.
   ⇨ O.a. Richard von Krafft-Ebing, die voor het eerst sadisme gebruikt in louter klinische zin nl. personen die seksueel opgewonden geraken door het zien / toebrengen van pijn van anderen.
   ⇨ Literatuur als gevalstudie.

(3) **Surrealisme**: idee van vrijheid die centraal staat + literatuur van Sade komt voort uit absolute (> absolvere: losmaken) verbeeldingskracht.

(4) **Biografisch**: het leven van Markies de Sade.

(5) Frankrijk na WO II:
   ⇨ Oeuvre van de Sade wordt intensief bestudeerd door filosofen o.a. Lacan, Simone de Beauvoir, Deleuze, Foucault, Derrida, Barthes, Bataille, Blanchot, Klossowski.
   ⇨ De vraag: **WAAROM** interesseren filosofen zich daarvoor?
      ➢ Bizar oeuvre.
      ➢ Literatuur die saai & monotoon is.
   ⇨ Conclusie Lauwaert:
      a. Al die filosofen zien in het oeuvre bepaald concept ontwikkeld.
      b. Al die filosofen vormen bepaalde stroming in hedendaagse continentale filosofie nl. 'postmodern' (verschil > eenheid, cf. Lyotard: 'einde grote verhalen').

(10) Vgl.: Descartes = moderne filosofie nl. werkelijkheid wordt gegrond door de mens zelf.

⇨ ° conceptuele map, waarbij God niet langer de werkelijkheid grondt; de mens wordt het 'subject' (= onderliggend).

⇨ Postmodern: gedachte dat de mens uit het centrum van de werkelijkheid verdwijnt.

➢ Ill.: structuralisme nl. de betekenis die we dingen geven, komt niet voort uit de mens, maar uit vooraf gegeven betekenisstructuren.

(11) De Sade was in de ogen van de genoemde filosofen een literaire weerspiegeling van wat postmoderniteit zou zijn.

⇨ Merk op: net op het hoogtepunt van de moderniteit! [Kant]

III. <u>Illustratie aan de hand van Georges Bataille</u>

(12) Twee populaire gedachten:

(1) Idee van **morele transgressie** centraal bij de Sade. (= overschrijden morele wetten)

(2) Seksueel genot heel centraal bij de Sade: men geniet omwille van het overschrijden van die morele wetten.

(13) Vaststelling: Sades literatuur bestaat uit potpourri van genres (vaak ook thematiek geweld).

⇨ Merendeel personages wordt gekenmerkt door apathie (geen passievolle bewogenheid, vgl. stoa).

⇨ Niet alleen betrokkenheid op anderen, ook zelfbetrokkenheid (te maken met gedrag):

a. Persoonlijke band met handelingen nl. als expressie van interesses.

➢ Bij Sade: geen reactieve emoties, aangezien de sadist gekenmerkt wordt door een breuk met de ander.

b. Ook zelfbetrokkenheid afwezig bij Sade: losmaken van emoties + persoonlijke voorkeuren worden uitgeschakeld.[15]

⇨ Seksueel verlangen wordt gedepersonaliseerd: de sadist is niet geïnteresseerd in slechte gevolgen.

(14) Filosofisch interessant: na wrede pornografie komt een filosofisch gesprek (in Sades werk).

⇨ Bataille: vanuit die discussies moet je de wreedheid begrijpen.

⇨ Volgende discussie = uitleg van wat precies gebeurt.

(15) Wat houdt die filosofie precies in?

[15] Om het even wat: geen bepaald type man / vrouw (vgl.: schoenen, honden…).

- ⇨ Natuurfilosofie: de natuur wordt niet gedacht als een doelloze instantie; ze bestaat uit immateriële kracht (energie) die in de materie wordt gepompt en zo ontstaat nieuw leven.
- ⇨ Natuur = creatieve + destructieve kracht, zodat ze zelf opnieuw energie heeft om leven te creëren.
  - ➢ = cyclus van eeuwige creatie / destructie.
- ⇨ = bron om Markies de Sade te begrijpen aldus Bataille.

(16) Ook als de natuur haar producten vernietigt, doet ze dat op een koelbloedige manier:

- ⇨ Je zou kunnen denken dat apathische moord van de sadist een weerspiegeling is van de apathische moord van de natuur.
- ⇨ Meer aan de hand: libertijn heeft geen zelfbetrokkenheid: tijdens de moord is niet het ego van de sadist aan het werk, maar <u>de natuur</u> zelf.
  - ➢ De sadist geniet wanneer hij/zij één wordt met de natuur.

(17) Gevolgen:

- ⇨ Sade = minder bizar dan gedacht nl. ontdoe u van uw illusie (Spinoza, Descartes).
- ⇨ Specifieke vorm van libertinisme: vrijheid in de negatieve zin centraal nl. er komt een ruimte vrij. (vgl.: I. Berlin).
- ⇨ Populaire gedachte: vrijheid = ruimte vrijmaken voor mezelf, waarbij ik loskom van onpersoonlijke structuren.

  ⇔ Sade: andersom nl. persoonlijkheid maakt plaats voor anonimiteit.
- ⇨ Met Bataille argumenteren tegen 2 populaire gedachten.
  - ➢ Sadist overschrijdt metafysische grens (mezelf vs. natuur), geen morele transgressie.
  - ➢ Morele transgressie als effect van die metafysische transgressie.
- ⇨ Centrale gedachte Bataille = idee van **transgressie**.

6 mei

Gastcollege – L. Lauwaert over Geweld[16]

I. <u>Inleiding</u>

(18) **Uitgangspunt**: meestal **instrumenteel** geweld: als middel om een doel te bereiken.

- ⇨ Vgl.: inzichten over moderniteit ➔ instrumentele rationaliteit.
- ⇨ Geweld heeft geïntendeerde effecten, maar impliceert ook dat er niet-geïntendeerde zijn

[16] Zie artikel in het Tijdschrift voor Filosofie.

(19) 2 afleidingen:

- ⇨ Alle geweld is instrumenteel, maar heeft ook niet-geïntendeerde effecten.
  - ➢ Vb.: oorlog ➔ vijand verdrijven, maar ook band tussen soldaten wordt sterker.
- ⇨ Naast instrumenteel geweld is er ook niet-instrumenteel geweld, dit heeft per definitie geen geïntendeerde effecten.
  - ➢ Vb.: Lode hoort op zijn bureau dat ze slecht over hem spreken en gooit een glas tegen de grond.

(20) 3 teksten in dit verband:

- ⇨ **W. Benjamin** – *Kritische beschouwing over geweld* (1921).[17]
- ⇨ **G. Sorel** – *Reflections sur la violence* (1908).
  - ➢ Benjamin verwijst op **positieve manier** naar Sorel; hij werkt het concept van niet-instrumenteel geweld uit, net als Sorel wanneer hij spreekt over de proletarische staking.
- ⇨ **H. Arendt** – *On Violence* (1967).
  - ➢ Verwijst ook naar Sorel, zij het in **negatieve zin**; volgens haar is geweld altijd instrumenteel. Opmerkelijk is dat ze niet verwijst naar Benjamins werk, waarmee ze nochtans heel vertrouwd was. (waren goede vrienden)

(21) Het lijkt dus alsof we een tegenstelling hebben: Arendt vs. Sorel & Benjamin.

- ⇨ Dit klopt echter niet volgens Lauwaert:

(1) Sorel is wel degelijk over instrumenteel geweld aan het spreken, niettemin betekent dat niet dat Arendt en Sorel lijnrecht tegenover elkaar zouden staan. Sorel denkt geweld altijd in politieke termen, terwijl Arendt het niet-politiek ziet.

(2) Ook Arendt en Benjamin staan niet zo zwart-wit tegenover elkaar; je moet een onderscheid maken tussen een descriptief luik (waar ze hetzelfde zeggen: politieke filosofie zag het geweld als een instrument van de macht) en een prescriptief luik. Beide denken na over de rol van het geweld bij revoluties, daar is er wel een verschil, zij het van secundair belang.

II. Sorel vs. Arendt

(22) Sorel: socialist die zich wendt tot de arbeidersklasse, waar de macht ligt tot revolutie. Deze wordt bedreigd door het hedonisme (consumptiegenot e.d.). Dit individualisme moet overwonnen worden, wil de revolutie in gang gezet worden. Hierbij moet geweld als middel

[17] Merk op: dit is 1 jaar na de publicatie van *Aan gene zijde van het lustprincipe*.

ingevoerd worden, m.n. de voorhoede van de arbeidersklasse moet geweld uitoefenen tegen de elite, die zelf zal reageren met een dosis nieuw geweld.

⇨ ° radicale oppositie door het gebruik van het geweld: beide klassen worden van zichzelf bewust als klasse (°klassenbewustzijn).

(23) Arendt: het lijkt alsof Sorel het geweld verheerlijkt, want het leidt tot een spiraal van actie-reactie. Het doel van het geweld zou dus buiten het geweld liggen.

⇔ Sorel wil echter dat door het geweld politiek (klassen-)bewustzijn ontstaat. Geweld is geen fenomeen dat zijn doel in zichzelf vindt, geen autotelisch geweld.

(24) Het doel van het geweld is zodoende een politieke betekenis, daar het klassenbewustzijn installeert.

⇨ Vgl.: *Von Clausewitz* (in On War), die een radicale breuk in de geschiedenis van het oorlogsvoeren beschrijft vanaf Napoleon. Hij zette immers als eerste het volk in, waardoor geweld instrumenteel werd en een politiek doel kende, m.n. de weerstand van tegenstanders onderdrukken.

(25) Arendt denkt in niet-politieke termen over geweld: het is gerechtvaardigd in uitzonderlijke situaties om de aandacht te trekken.

⇨ Indien het geweld gebruikt wordt voor een doel dat te ver in de toekomst ligt, dan is het niet langer geoorloofd. Er spelen immers te veel contingente factoren (= praktische reden).

⇨ Er is ook een politieke reden voor de imperking van het geweld, cf. human condition. Er zijn drie soorten menselijke activiteiten, die corresponderen met een menselijke situatie:

(1) **Arbeiden ➔** we zijn opgenomen in biologische processen.

(2) **Werk ➔** mensen produceren artefacten die stabiliteit geven aan het leven.

- Als activiteit een middel om een doel te bereiken; kent een duidelijk begin & einde, waarbij het subject dit proces in gang zet.

(3) **Handelen ➔** pluraliteit: iedere mens is volstrekt uniek als verschillend exemplaar van eenzelfde soort. Wie handelt, drukt zijn uniciteit uit!

- We mogen niet afleiden dat het handelen zelf een instrument zou zijn om die uniciteit uit te drukken; zelfontwikkeling is een niet-geïntendeerd effect van het handelen. Het is door de ander dat ik zicht krijg op mezelf.
- Handelen is de politieke activiteit bij uitstek en draait niet rond het ‘bouwen’ van een samenleving. Het valt buiten het domein van het werken.

⇨ Geweld valt uit de politieke ruimte bij Arendt: er is een fundamentele scheiding, gebaseerd op een ontologische scheiding tussen arbeid, werk en handelen.

⇨ Wanneer een politieke bedreigd wordt, treedt geweld op als een muur: het sluit iets buiten, maar constitueert geen binnen.

III. Descriptief vs. prescriptief: Benjamin & Arendt

(26) Descriptief: geen enkel onderscheid!

(27) **Benjamin**: we kunnen politiek niet los begrijpen van geweld.

a. Rechtscheppend geweld: vanuit de Griekse mythologie, de strijd tussen Niobe & Leto. Niobe denkt eerbiedwaardiger te zijn, omdat zij 14 kinderen heeft en Leto maar 2. Door haar overmoed worden haar kinderen echter gedood door de 2 godenkinderen van Leto. Het geweld ontspringt uit de woede van Leto.

⇨ Straf van de Goden? Impliceert dat er een grens is tussen de mens en de Goden.

⇨ Klopt niet volgens Benjamin: de overmoed van Niobe is geen transgressie en de daad van de kinderen van Leto is geen reactief geweld, aangezien het geen straf is voor de overtreding van een gebod.

- De moorden vloeien voort uit de woede van de Goden, nl. een gebrek aan respect. Pas door de 14 moorden (= het geweld) wordt de oppositie tussen mensen en Goden duidelijk.
- Geweld is niet-reactief, wel constitutief voor het gebod.

⇨ Structuur van het geweld komt op minstens 3 vlakken terug:

1. Recht in brede zin, als politieke ordening i.e. hiërarchisch tussen actieve bovenkant en passieve onderkant.
2. Politieke ordening ontspringt aan het geweld. Vgl: oorlogsgeweld gaat vooraf aan ontstaan van moderne staten (o.a. Franse revolutie). Cf. Agamben – geglobaliseerde ordening gebruikt het geweld als iets constitutief.
3. Afkondiging van het verbod is niet het doel van het geweld.

b. Rechthandhavend geweld: politie & leger.

⇨ Wanneer een ordening/overeenkomst wordt verstoord; geïntendeerd resultaat nl. dat de ordening zich herstelt.

c. Het goddelijk geweld (= rechtvernietigend geweld).

⇨ Cf. Sorel: *politiek als staking*, met als doel materiële verbeteringen afdwingen vs. *de proletarische staking*, als absolute weigering om te handelen en een radicale stopzetting van het werk. Dit laatste kan leiden tot een fundamentele verschuiving van de

machtsrelaties, maar het is geen doel: niet-geïntendeerd effect. Men heeft geen duidelijk zich op wat in het beloofde land (na destructie) zal plaatsvinden. Vandaar dat Benjamin Sorel beschrijft als *een anarchistische nihilist*.

⇨ Cf. Numeri (OT): Korach (een leviet) komt in opstand tegen Mozes, de profeet die zich boven de stad van Jahweh plaatst. Jahweh verschijnt vervolgens en doodt alle opstandelingen.

⇨ Benjamin viseert een samenleving die breekt met de 2 klassieke vormen van politiek geweld (a & b). Daarom speculeert hij op een derde vorm van geweld, die de bestaande ordening radicaal omverwerpt.

- Destructie als niet-geïntendeerd effect: het is niet het doel, maar het kan wel plaatsvinden.

⇨ Goddelijk geweld dient geen doel: het is een manifestatie van iets anders, maar niet gericht op iets anders. Het vloeit bijvoorbeeld voort uit woede maar wil niets bereiken.
⇔ mythologisch geweld leidde wel degelijk tot iets.

13 mei

(28) Kort overzicht tot nog toe:

(1) Arendt: liberale opvatting (politiek vs. geweld) ⇔ Sorel: verstrengeling geweld & politiek.

(2) W. Benjamin vs. Arendt:

- Descriptief niveau: beschrijven de omgang met geweld.
- Prescriptief niveau: hoe we geweld moeten gebruiken ten tijde van revolutie.

⇨ Tot nog toe: Benjamin plaatst rechtshandhavend en rechtscheppend geweld in het descriptieve luik, beide zijn instrumenteel. De derde vorm rechtsvernietigend (of goddelijk) geweld wordt op het prescriptieve niveau gesitueerd.

- Doel van het geweld ligt in het geweld zelf: niet-instrumenteel.
- Heft geen positieve functie, is niet productief: vernietigt gewoon, zonder dat het leidt tot iets nieuws.

(29) **Hannah Arendt**: *On Violence*.

a. Terminologie:

⇨ ‘sterkte’: kwaliteit van een object of persoon.

⇨ ‘kracht’: energie die vrijgemaakt wordt, verschilt van sterkte.

⇨ ‘autoriteit’: personen die passief onderworpen worden aan de autoriteit, erkennen of aanvaarden die ook.

⇨ Macht vs. wet: beide zijn gestoeld op de gelijkheid in het volk of de kracht van het volk:

- **Wet** is niet iets dat wordt opgelegd binnen een hiërarchische structuur: het volk gehoorzaamt wetten die ze zelf heeft gecreëerd en waarmee het actief instemt.
- **Macht** ontstaat wanneer individuen hun krachten bundelen en samen handelen.

b. Verschillen

⇨ Macht vs. geweld: indien de basis van de macht bij het volk ligt, is het afhankelijk van een **kwantiteit**. Geweld daarentegen is niet afhankelijk van een aantal mensen; de radicaalste vorm is immers tirannie, waar het bij macht die van allen tegen één was.

⇨ Wat de macht beoogt, is niet iets dat uitwendig is aan de macht; het doel is de macht zelf! Vandaar: "Macht is zoals men zegt een doel op zichzelf."

- Gevolg: macht behoort tot de politieke sfeer (omdat het niet-instrumenteel is).

(30) Vergelijk: voormannen in de Amerikaanse revolutie (cf. *On Revolution*) willen geen verandering om iets nieuw te creëren. Etymologisch betekent re-volutie immers terugwillen naar een vorige situatie (conservatieve betekenis!)

⇨ Nieuwe betekenis van de revolutie ligt in de *Amerikaanse Ervaring*: macht kan ontstaan als individuen gaan samenwerken en zich verbinden aan wederzijdse beloften. In concreto: verdeling van de Amerikaanse kolonie op het schip richting Amerika.

⇨ Cf. opvatting van *wet*: overeenkomst tussen gelijke partijen.

(31) Arendt: 2 dingen staan centraal i.e.:

⇨ Handelen: aan het licht brengen van een bepaalde identiteit.

⇨ Macht: wanneer personen zich verenigen.

- Beide zijn <u>geen</u> instrumenten!

(32) Geweld en macht zijn pre-politiek: soort voorwaarde waarop politiek kan bestaan.

(33) Politieke filosofie van **Arendt verschilt** sterk van de **klassieke opvattingen** m.n. de joods-christelijke. Het politieke leven werd daar gespiegeld aan een private ruimte (het huishouden). De samenleving is gestoeld op een fictief oorspronkelijk verbond i.e. alle individuen staan macht af aan een soeverein (cf. Hobbes). De samenleving is dan ook hiërarchisch gestoeld, waarbij macht een welbepaalde betekenis heeft: **overheersing**. De wet is niet gestoeld op erkenning; ze is een bevel, een imperatief.

⇨ De traditie dicht aan geweld ook een politieke betekenis toe m.n. bevelen doordrukken als het volk tegenstribbelt.

(34) **<u>Benjamin & Arendt</u>**: gelijkenissen op descriptief vlak!

⇨ ook op prescriptief vlak?

- Willen beide bepaalde politieke ordening die niet gestoeld is op macht in termen van overheersing; ze willen breken met het bestaande en denken na over revolutie.

- Antwoord van Arendt is exact hetzelfde als van Benjamin: geweld mag dienen om het bestaande omver te werpen, maar mag niet aan de basis liggen van het nieuwe.

⇨ Revolutionair geweld is contradictio in terminis bij Arendt: politiek en geweld behoren tot twee verschillende domeinen.

⇨ Bataille: geweld is een werkloze negatie.

IV. Verdere implicaties

(35) Er duikt een **nieuwe tegenstelling** op: Arendt & Benjamin vs. Sorel: eerste menen dat geweld enkel mag vernietigen, terwijl geweld bij Sorel ook productief is.

(36) Benjamins notie van goddelijk geweld wijkt duidelijk af van Arendt, omdat het niet-instrumenteel is. Toch is dit verschil van *secundair belang* en verdwijnt het naar de achtergrond. Kernvraag is de rol van geweld bij een revolutie.

⇨ D.w.z.: enkel negatief (louter destructief) maar goddelijk geweld van Benjamin mag geen doel hebben, maar moet wel een effect hebben.

⇨ Beide vormen van geweld moeten leiden tot vernietiging van het bestaande als **effect**: bij Arendt is het ook een geïntendeerd doel.

(37) 2 toevoegingen (terzijde):

(1) Benjamin zegt dat woede een **existentiële betekenis** heeft.

- Doelloos geweld is niet per se zinloos / betekenisloos.

(2) Waarom de term ‘goddelijk’ geweld?

- Voorbeelden uit mythologie en O.T. gebruikt [oppervlakkige reden].
- Vorm van geweld die afkomstig is van iets dat buiten de wet ligt en het bestaande omverwerpt: transcendent.
- Jood met Messiaanse achtergrond: notie van een leegte of afwezigheid. Goddelijk geweld komt voort uit de toekomst die geen invulling heeft.

Inhoudstafel

PRAKTISCH 1

HOOFDSTUK 1: DE VRAAG "WAT IS GENOT/LUST/GENIETEN?" 1

I. Is genot het hoogste goed? [morele vraag] 2

II. Is genot iets goed? 4

III. Wat is genot? [ontologische vraag] 4

Uitweiding voor de filosofen 9

HOOFDSTUK 2: AGRESSIE BIJ FREUD 14

I. Ten overstaan waarvan is het geweld buitensporig? [inhoudelijke norm] + Wie bepaalt dat? 14

II. Hoe de herkomst van het extra-geweld verklaren? 15

III. Hoe beargumenteert Freud zijn verklaring? 17

IV. Het onderscheid tussen woede & haat 20

HOOFDSTUK 3: DE LIEFDE (BEMINNEN / HOUDEN VAN) 21

I. Definities? Cf. Thomas van Aquino 21

II. Oplijsting van de verschillende vormen van liefde 21

III. Plato over de liefde (het Symposium) 23

IV. Liefde in het Christendom 26

V. Barmhartigheid (naastenliefde) 26

HOOFDSTUK 4: SYMBOLISERING 31

I. Begripsbepaling 31

II. Twee gangbare theorieën 33

III. Incarnatie & Relikwieën 34

IV. Iconen en beeldvorming 35

Gastcollege L. Lauwaert – Markies de Sade & sadisme 40

I. Inleiding: historische context 40

II. De naam 'Markies de Sade' 41

III. Illustratie aan de hand van Georges Bataille 42

Gastcollege – L. Lauwaert over Geweld 43

I. Inleiding 43

II. Sorel vs. Arendt 44

III. Descriptief vs. prescriptief: Benjamin & Arendt 46

IV. Verdere implicaties 49